
ALKU RAUAN RUOSTEHESTA

Vanhojen suomalaisten myyttien, tarinoiden ja uskomusten käyttö ohjauksessa

Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

Ohjaustoiminnan koulutusohjelma

Hämeenlinna, syksy 2013

Marja Pohjonen

LAHDENSIVU

Ohjaustoiminnan koulutusohjelma

Tekijä	Marja Pohjonen	Vuosi 2013
Työn nimi	Alku rauan ruostehesta – vanhojen suomalaisten myyttien, tarinoiden ja uskomusten käyttö ohjauksessa	

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyön ensisijaisena tavoitteena oli selvittää, millä tavoin vanhoja suomalaisia myyttejä, tarinoita ja uskomuksia voidaan käyttää osana ohjaajan työtä. Opinnäytetyön toissijaisena tavoitteena oli tuoda esiin vanhojen suomalaisten myyttien, tarinoiden ja uskomusten merkitystä ja käyttökelpoisuutta nykypäivänä. Opinnäytetyö pyrkii tarjoamaan perustietoa siitä, mitä sanoilla *myytti* ja *tarina* tarkoitetaan, esittelemään joitakin *vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan* liittyviä uskomuksia sekä antamaan esimerkkejä ja ideoita niiden soveltavasta käytöstä ohjaustyössä.

Opinnäytetyöllä ei ollut toimeksiantajaa, koska sitä ei ole tarkoitettu käytettäväksi vain jonkin tietyn asiakasryhmän parissa. Siinä on pyritty tuottamaan aineistoa, joka olisi mahdollisimman yleiskäyttöistä ja sovellettavissa erilaisiin toimintaympäristöihin ja erilaisille asiakasryhmille.

Työssä sovellettiin kirjoittajalla aiemmin olevaa tietämystä vanhoista suomalaisista myyteistä, tarinoista ja uskomuksista. Tätä täydennettiin tutustumalla aiheeseen liittyviin teorioihin ja tutkimuksiin. Tausta-aineistona käytettiin vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan liittyviä tekstejä eri aikakausilta (1892–2012).

Opinnäytetyön tuloksena syntyi taustatiedoin varustettu idea- ja esimerkkikonaisuus vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan liittyvien myyttien, tarinoiden ja uskomusten käytöstä ohjaustyössä.

Työn jatkokäyttömahdollisuuksia ovat muun muassa esimerkki- ja ideakokonaisuuden laajentaminen, vastaavankaltaisen työn tekeminen jostain toisen kulttuuripiirin uskomusmaailmasta sekä jonkin yksittäisen ideakokonaisuuden toimivuuden tarkempi tutkiminen.

Avainsanat Mytologia -- suomalaiset, kansanperinne, ohjauskeinot

Sivut 25 s. + liitteet 7 s.

LAHDENSIVU

Degree Programme in Crafts and Recreation

Author

Marja Pohjonen

Year 2013

Subject of Bachelor's thesis

Iron From the Rust Was Fashioned – Recreational Use of Ancient Finnish Myths, Legends and Beliefs

---

ABSTRACT

The purpose of the thesis was to study how ancient Finnish myths, legends and beliefs could be used as a recreational method. The thesis has no commissioner as it is not intended to be used only with a specific group or individuals – instead it aims to be as universal as possible so it could be applied to as many different situations and clients as possible.

The aim of the thesis is to offer a basic knowledge about *myths* and *legends*, to introduce some of the *beliefs* belonging into *ancient Finnish folklore* and offer some ideas and examples how to use them when instructing recreational activities.

In this thesis the author's previous knowledge about ancient Finnish myths, legends and beliefs was applied and it was supplemented with different theories and treatises related to subject. Materials used were texts from different eras (1892-2012) associated with ancient Finnish folklore.

The thesis resulted in a compilation of background information about myths, legends and beliefs related to ancient Finnish folklore as well as some ideas and examples how to use them when instructing recreational activities.

Further use of the thesis could include – but is not limited to – widening the category of examples and ideas, composing a similar combination about the folklore of some other culture or an in-depth study on one of the examples introduced in this thesis.

Keywords Finnish mythology, folklore, recreational methods

Pages 25 p. + appendices 7 p.

SISÄLLYS

1	MIELENI MINUN TEKEVI – ELI JOHDANTO	1
2	MYYTTI – TARINA – USKOMUS	4
2.1	Myytin, tarinan ja uskomuksen käsitteet	4
2.2	Muut opinnäytetyössä esiintyvät käsitteet	5
2.3	Myyttien merkitys ennen ja nyt	5
3	OPINNÄYTETYÖN AINEISTO JA MENETELMÄT	7
3.1	Opinnäytetyön aineistosta ja sen valintamenetelmistä	7
3.2	Luvun viisi esimerkeistä ja niiden valinnasta	9
4	VANHA SUOMALAINEN USKOMUSMAAILMA	10
4.1	Milloin oli <i>vanha suomalainen uskomusmaailma</i> ?	10
4.2	Muinaissuomalaisten aineellinen kulttuuri	10
4.3	Muinaissuomalaisten henkinen kulttuuri	11
5	MYYTTIEN JA TARINOIDEN KÄYTTÖ OHJAUKSESSA	12
5.1	Iän kesä, iän talavi, iän ikkuinen lumi	12
5.1.1	Kyykäärmeen selässä sahalaita	14
5.1.2	Kun päivä pesäänsä palaa, on talvenselkä leuto	14
5.2	Ikimetsän kankahilla – veen sinisen sylissä	15
5.2.1	Hirshömpsä ja hissuvatkuli	17
5.2.2	Ole sinä vetehinen, minä olen metsän sininen piika	18
5.3	Noitia on joka noronen, velhoja joka veräjä	19
5.3.1	Konstivakkanen	20
5.3.2	Tulen synty taivahasta, alku rauan ruostehesta	21
6	AIVONI AJATTELEVI – ELI POHDINTA	22
	LÄHTEET	24

LIITE 1	Mikael Agricola: hämäläisten ja karjalaisten epäjumalat
LIITE 2	Vuodenkiertoon liittyviä vanhan kansan sanontoja
LIITE 3	Tavallisimmat peikkojen lainaksi pyytämät tavarat
LIITE 4	Hirshömpsän valmistusohje
LIITE 5	Haltijaolentojen nimiä ja kuvauksia
LIITE 6	Suomen kansan muinaisia loitsurunoja

1 MIELENI MINUN TEKEVI – ELI JOHDANTO

*Tuulest' on penuen synty
Ahavasta koiran alku*

(Lönnrot 2008, 283)

Elämän tarkoitus. Epäonni. Rakkaus. Hedelmällisyys. Kuolema.

Näihin sanoihin sisältyvät kysymykset ovat askarruttaneet ihmisiä kautta aikojen. Myytit ja tarut ovat syntyneet eri aikoina eri paikoissa vastaamaan näihin kysymyksiin ja antamaan selityksen esimerkiksi siihen, miksi yksi näyttää onnistuvan kaikessa, mihin ryhtyy – ja toista taas vaikuttaa seuraavaan jatkuva epäonni. Tältä kannalta katsottuna myyttien ja tarinoiden tunteminen avaa oven ihmisen perimmäisiin ajatuksiin.

Kirjallinen tuotos, jota tällä hetkellä luet, käsittelee suomalaisten myyttien, tarinoiden ja uskomusten käyttöä ohjaustyössä. Käsittääkseni vastaavasta aiheesta ei ole aikaisemmin tehty opinnäytetyötä ohjaustoiminnan koulutusohjelmassa, ja vaikka erilaisia myyttejä, tarinoita ja uskomuksia onkin tietyillä aloilla tutkittu runsaasti, en löytänyt sellaista työtä tai teosta muistakaan yhteyksistä, joka suoraan käsitelisi niiden käyttämistä osana ohjaamista. Yksi aiheen valintaperusteluni onkin toive siitä, että opinnäytetyöstäni olisi hyötyä sekä ohjaamisen että mahdollisesti myös muiden alojen toimintakentillä.

Toisena aiheen valintaperusteenani esitän lainauksen: ”Myyttien ymmärtäminen voi lisätä ihmisen tuntemusta itsestään ja lähimmäisistään.” (Niemi-Mattila 1998, 17–18.) Myyttejä tunnetaan ja niitä hyödynnetään nykypäivänä aivan liian vähän. Edellä olevan lainauksen perusteella myös ohjaustoiminnan kentällä olisi käyttöä myyttien, tarinoiden ja uskomusten erilaisille sovelluksille joko rikastuttamaan ihmisen tietoisuutta itsestään tai auttamaan häntä ymmärtämään paremmin muita. Kolmas perusteluni tarttua tähän aiheeseen on oma henkilökohtainen kiinnostukseni, joka on saanut minut tutkimaan myyttejä ja tarinoita jo toistakymmentä vuotta.

Myyttejä, tarinoita ja uskomuksia on valtavat määrät eri puolilta maailmaa. Työni voimakkain rajausta tulee esiin jo sen otsikoinnin sanassa suomalaisten. Olen rajannut työni tällä tavalla, koska ensinnäkin uskon suomalaisten myyttien, tarinoiden ja uskomusten olevan lähimpänä suomalaisen henkilön uskomus- ja kokemuspiiriä ja siksi olevan kiinnostavaa. Toiseksi oletan niiden tarjoavan kulttuuritaustaltaan ei-suomalaiselle kosketuspintaa suomalaiseen kulttuuriperimään ja mahdollisesti auttavan sitä kautta ymmärtämään suomalaista tapa- ja toimintajärjestelmää.

Opinnäytetyöni pääkysymys on: ”Millä tavoin myyttejä, tarinoita ja uskomuksia voi käyttää ohjaajan työssä?” Pyrin vastaamaan tähän kysymykseen esittämällä perustietoa siitä, mitä sanoilla myytti, tarina ja uskomus tarkoitetaan, esittelemällä joitakin vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan liittyviä uskomuskokonaisuuksia sekä tarjoamalla esimerkkejä ja ideoita niiden käytöstä ja soveltamisesta ohjauksiin. Työn tarkoitus ei kuitenkaan ole tarjota valmiita ohjeita, ohjausrunkoja tai ”näin teet” -ohjeita.

Opinnäytetyölläni ei ole työelämäyhteyttä. Perustelen sen poisjättämistä seuraavasti: jokaisella mieleeni tulevalla mahdollisella työelämäyhteydellä on oma asiakas- tai kohderyhmänsä. En halua sitoa tai suunnata tätä työtä millekään tietylle asiakasryhmälle. Sen sijaan pyrin siihen, että mahdollisimman moni ohjaustyön tai muun vastaavan työn ammattilainen voisi soveltaa tästä luettua omalla tyylillään ja tavallaan. Myös luvussa viisi käsittelemäni esimerkit tähtäävät tähän: niitä ei ole suoraan sidottu mihinkään tiettyyn asiakasryhmään tai toimintaympäristöön, vaan olen pyrkinyt kehittämään niistä mahdollisimman moneen tarkoitukseen soveltuvia.

Tämä työ on suunnattu ohjaajalta ohjaajille. Käytännössä siitä seuraa, että kirjoittajana oletan lukijan hallitsevan sekä ohjaamisen perusteet, ohjausprosessin, ryhmädynamiikan että joitakin ohjauksessa käytettäviä menetelmiä yleisellä tasolla. Tämä asettaa myös työtäni mahdollisesti käyttävälle ohjaajalle tietynlaisen vastuun: ohjaaja itse päättää ja valitsee, mitä kohtia antamistani tiedoista tai esimerkeistä hän haluaa tai voi käyttää osana omia ohjauksiaan soveltaen niitä asiakasryhmän, toimintaympäristön sekä toiminnan tavoitteiden mukaan. Lienee selvää, että kaikki ei sovellu kaikille, joten harkinta on tarpeen.

Käsitteellä ohjaaminen tarkoitan tässä yhteydessä ohjaustoiminnan koulutusohjelmassa opiskeltavaa alaa, jonka itse tiivistäisin siten, että se on toiminnan suunnittelua ja/tai toteuttamista ryhmille tai yksittäisille henkilöille heidän vahvuutensa ja rajoituksensa huomioon ottaen. Toiminnan menetelminä voi olla mitä tahansa punonnasta puutöihin tai tanssista improvisaationäyttelemiseen. Kohteena olevat ryhmät tai henkilöt puolestaan voivat olla keitä tahansa lapsista vanhuksiin tai kehitysvammaisten päivätoimintaan osallistujista eri opistojen kursseilla kävijöihin.

Opinnäytetyöni on Hämeen ammattikorkeakoulun suositusten vastaisesti ja perinteisenä mallina pidetystä passiivista poiketen kirjoitettu yksikön ensimmäisessä persoonassa. Mielestäni se soveltuu käsittelemääni aiheeseen, eikä sinällään ole ennenkuulumatonta. Esimerkiksi Kajaanin ammattikorkeakoulun (2013) sivuilla todetaan, että persoonamuodon käyttö valitaan opinnäytetyön ja sen luonteen mukaan. Lisäksi huomautetaan, ettei passiivin tai kolmannen persoonan käyttö itsessään tee opinnäytetyöstä sen tieteellisempää.

Opinnäytetyössäni aikamuotojen näennäisen sekava ja epämääräinen käyttö saattaa herättää kummastusta, joten katson tarpeelliseksi avata sitä tässä hieman. Käyttämäni aineiston kokoajat tai kirjoittajat ovat käyttäneet keskenään eri aikamuotoja teksteissään. Koska on mahdollista, että tekstin merkitys muuttuu, mikäli siinä olevaa aikamuotoa muutetaan, käytän aineistoon viitattaessani aikamuotoa, jota kyseisessä aineistossa käytetään. Suorat lainaukset on luonnollisesti esitetty sellaisinaan lainausmerkeissä.

Muilta osin käytän opinnäytetyössäni pääsääntöisesti preesensia silloin, kun kirjoitan itse opinnäytetyöstä, sen tekemisestä ja sisällöstä. Perfektiä olen käyttänyt tilanteissa, joissa viitataan johonkin aikanaan vallalla olleeseen uskomukseen tai käsitykseen, esimerkiksi ”Haltijaolennot ovat kuuluneet --”, millä jätän avoimeksi sen mahdollisuuden, että ne voivat kuulua edelleen.

Jokaisen pääluvun alussa käyttämäni sitaattien tarkoitus on pyrkiä luomaan vanhan suomalaisen uskomusmaailman tunnelmaa. Ne liittyvät väkivoimaisesti niitä seuraavaan tekstin aihepiiriin, joskaan eivät välttämättä suoraan itse tekstiin. Sitatit ovat pääosin vanhaa suomalaista loitsurunoutta.

Opinnäytetyöni rakenne on seuraava: Luvussa kaksi määrittelen keskeiset käsitteet. Luku sisältää myös näkemyksiä myyttien merkityksestä ennen ja nykypäivänä. Luvussa kolme käsittelem käyttämäni aineistoa ja sen valintaa. Perustelen luvussa sekä aineiston että luvun viisi esimerkkien valinnat. Tämän jälkeen on vuorossa yleiskatsaus vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan. Luvussa viisi esittelen joitain vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan liittyviä uskomuskokonaisuuksia sekä kerron esimerkkejä niiden käytöstä ohjauksissa. Päätän opinnäytetyöni myytteihin ja työhöni liittyvään pohdintaan.

2 MYYTTI – TARINA – USKOMUS

*Ota vitsa viiakosta
Kolmen koivun kannaksesta*

(Lönnrot 2008, 225)

Tässä luvussa avaan myytin, tarinan ja uskomuksen käsitteitä sekä niiden merkitystä. Lisäksi tuon esiin joitakin tärkeinä pitämiäni aiheeseen liittyviä muita käsitteitä sekä käsittelen myyttien merkitystä ennen ja nyt.

2.1 Myytin, tarinan ja uskomuksen käsitteet

Sivistyssanakirja (2003, 441) luonnehtii myyttiä siten, että sillä on alkuaan tarkoitettu yleisesti puhetta, kertomusta ja tarinaa. Myöhemmin sanalla on viitattu jumalaistaruun ja/tai jumalista, haltioista sekä paholaisista kertovaan perimätietoon, jolla on kiinteä yhteys uskonnollisiin normeihin, rituaaleihin ja kultteihin sekä myös taikauskoon ja arkisiin kokemuksiin.

Bellingham (1990, 6–7) puolestaan kirjoittaa sanan *myytti* olevan peräisin kreikan kielen sanasta *mythos*, joka alun perin tarkoitti ”ilmaisemista” ja myöhemmin ”suullisesti kerrottua ja kirjoitettua kertomusta”. Bellinghamin mukaan täsmällistä myytin määritelmää ei kuitenkaan ole, vaan tutkijoilla on tapana jakaa myytit kolmeen pääluokkaan: tarinoihin, kansansatuihin sekä ”puhtaisiin” myytteihin.

Tarinat käsittelevät todellisia tapahtumia ja todellisia ihmisiä, mutta sisältävät myös epätodellisia, myytteihin liittyviä aineksia, kuten kohtaamisia kuolevaisten ja jumalten välillä, magiaa ja hirviöitä. ”Puhtaat” myytit puolestaan liittyvät suoraan uskontoon ja jumalten palvomiseen; niillä pyritään monesti selittämään jotain uskontoon liittyvää tapaa tai rituaalia. *Kansansadut* ovat myyttisiä kertomuksia, joiden tarkoitus on yleensä enemmänkin moraalinen tai varoittava kuin uskonnollinen tai rituaalinen. (Bellingham 1990, 6–7.)

Siikala (2012, 51–53) puolestaan toteaa, että määritelmiä myytistä on yhtä monta kuin kirjoittajiaakin. Hän vastaa kysymykseen *Mitä myytit ovat?* pohjaten useisiin lähteisiin, joiden esittämät näkemykset ovat keskenään osaltaan ristiriitaisia, mutta myös päällekkäisiä sekä toisiaan täydentäviä. Myytin määrittelemisen hankaluuden kiteyttää mielestäni Siikalan (2012, 286) luonnehdinta: ”Itämerensuomalaisissa matkarunoissa yhdistyvät hämärtyneet myytit, sankarirunon teemat, sadun elementit ja loitsut.”

Siikalan (2012, 75) mukaan kaikissa kulttuureissa elää uskomuksia, riittejä ja käyttäytymistapoja, jotka eivät perustu uskonnollisten instituutioiden säätelemiin kirjallisiin traditioihin. Suomessa ne ovat säilyneet suullisen

perinteen, uskomuksellisten menojen ja toimintojen varassa ja niihin on viitattu käsitteillä *kansanusko* tai *kansanomainen uskomusmaailma*.

Opinnäytetyöni kannalta pääkäsitteitä ovat *myytti*, *tarina*, *uskomus* sekä *kansanomainen uskomusmaailma*. Itse lähdän ajatuksesta, ettei yksikään myytti ole ”puhdas” Bellinghamin esittämässä merkityksessä: mielestäni myös ”puhtaiksi” myyteiksi luonnehdittuihin kertomuksiin liittyy tarinallisuuteen yhdistettyjä elementtejä. Vaikka jokin kertomus saattaa sisältää enemmän ”epätodellisia” tai ”yliluonnollisia” elementtejä kuin toinen, on niiden yksiselitteinen luokittelu hankalaa. Kun tähän lisätään Siikalalan näkemys myyttien monisyydestä olemuksesta, tulen tulokseen, että käsitellessäni jotain aihetta, viittaan siihen liittyvään uskomusmaailmaan käyttämällä yksinkertaisesti sanakokonaisuutta ”myytti, tarina tai uskomus”.

2.2 Muut opinnäytetyössä esiintyvät käsitteet

Haltijaolentoista on käytetty kahta toisiaan muistuttavaa nimitystä: *haltia* ja *haltija*. Haltija on määritelty henkilöksi, joka hallitsee tai pitää hallussaan jotakin. Haltia-sana taas on lähtöisin alun perin sanasta haltioitua eli lumoutua. (Koski 2007, 7–12.) Lisäksi on käytetty sana *tonttu*, joka yleisesti on nykytraditiossa identtinen kodin- tai riiehenhaltian kanssa (Haavio 1942, 119). Tässä opinnäytetyössä käytän kulloinkin sitä nimitystä, jota hyödyntämässäni aineistossa on käytetty. Mikäli ei ole kysymys aineistoon viittaamisesta, käytän nimitystä haltija.

Yksi vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan oleellisesti liittyvistä käsitteistä on *väki*, jolla tarkoitetaan voimaa (Rikkonen 1931, 10). Täten esimerkiksi nimityksen *metsän väki* taustalla on alun perin ollut käsitys metsän voimasta, joka on ottanut erilaisia muotoja. *Taikominen* tai *loitsiminen* tarkoittaa jonkin hallitsemisena taikakeinoin (Hästesko 1918, 11). Joissain yhteyksissä – erityisesti asiaa syvemmin tutkittaessa – taikat ja loitsut saatetaan erottaa käsitteinä toisistaan. Tässä tapauksessa en katso sille olevan tarvetta.

Näiden lisäksi erityisesti luvun viisi esimerkkien yhteydessä saattaa esiintyä sanoja tai käsitteitä, joita ei ole tässä otettu huomioon. Ne liittyvät kiinteästi kulloiseenkin esimerkkikokonaisuuteen ja ovat osa vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan liittyvää sanastoa. Tällaisia sanoja on avattu lyhyesti niiden esiintymisen yhteydessä.

2.3 Myyttien merkitys ennen ja nyt

Opinnäytetyötä tehdessäni törmäsin erään henkilön esittämään toteamukseen, etteivät myytit kiinnosta häntä tai ole hänelle millään tavalla läheinen asia. Luonnollisesti hän voi kokea näin olevankin. Kuitenkin esimerkiksi jungilaisen psykologian mukaan myytit kertovat jotain oleellista ihmisen ja ihmiskunnan syvimmän tajunnan sisällöstä. Ne paljastavat tärkeitä piirteitä yleisinhimillisestä tiedostamattomasta, mielen ja sielun syvim-

mistä kerroksista. Myyttien ymmärtäminen voi lisätä ihmisen tuntemusta itsestään ja lähimmäisistään. (Niemi-Mattila 1998, 17–18.)

Myös Cotterell (1996, 7) vastaa itse esittämäänsä kysymykseen: ”Miksi mytologiaa pitäisi muka tuntea?” toteamalla, että yksinkertaisesti siksi, ettei kannata heittää hukkaan tilaisuutta tutustua ihmiskunnan perimmäisiin ajatuksiin. Hänen mukaansa myytit ja tarut ovat universaali inhimillinen keksintö. Ne ovat syntyneet eri aikoina eri paikoissa, aina kun on kaivattu selitystä ihmistä askarruttaneisiin ongelmiin. Cotterellin mukaan näistä huolenaiheista päällimmäisiä ovat olleet elämän tarkoitus, epäonni, menestys, julmuus, rakkaus, hedelmällisyys, kuolema, kuolemanjälkeinen elämä, perhesuhteet, petollisuus, vanhan ja uuden, inhimillisen ja jumalallisen vastakohtaisuus, magia, voima, kohtalo, sota, onnettomuus, muutos, hulluus, luominen ja maailmankaikkeus.

Cotterell (1996, 7) tuo esiin, että sen jälkeen kun filosofia ja sittemmin myös tieteellinen ajattelu ovat nousseet arvoonsa, näyttää mytologinen suhtautuminen arkitodellisuuteen menettäneen merkitystään. Tämä viittaa siihen, että myyteillä olisi varhaisempaan maailmanaikaan ollut suurempi merkitys. Siikala (2012, 86) sanoo asian suoremmin esimerkiksi kirjoittaessaan, että ennen uskottiin, ettei uhripuuta saanut mitenkään vahingoittaa. Monet tarinat kertovat, miten pyhän puun kaataja sai ankaran taudin, vammautui, menetti mielenterveytensä tai kuoli.

Ennen eläneelle ihmiselle myyttien maailma lienee siis ollut osa – ei pelkästään todellisuutta vaan myös – arkea. Se sisälsi uskomuksia ja käsityksiä siitä, miten sai tai ei saanut toimia. Lisäksi se oli monesti kietoutunut osaksi uskonnollisiakin piirteitä omaavaa uskomusmaailmaa. Haavio (1935, 187–188) toteaaakin, että esimerkiksi tietäjän käyttämistä loitsurunoista voimme lukea suomalaisen henkisen elämän historiaa, vainajauskoon perustuvaa sukutunnetta sekä saamme niistä kuvan Tuonelasta eli Manalasta, jossa *yhdeksän sukukuntaa* elää.

Vanhat suomalaiset myytit, tarinat ja uskomukset näkyvät edelleen nykykirjallisuudessa, saduissa, tarinoissa ja kertomuksissa. Tarinoissa esimerkiksi esiintyy samankaltaisia hahmoja – arkkityyppejä – aikakaudesta ja paikasta riippumatta. Roistona voi olla yhtä hyvin kuolleen maan yli katsova, kaikennäkevä silmä kuin Louhi, Pohjolan emäntä. Molemmat havittelevat taikaesineitä, joka antaa heille valtaa – toinen sormusta, toinen kantelettä. Lapsille kerrotaan satuja nykyään siinä missä ennenkin. Useisiin satuihin myös sisältyy opetus tai varoitus.

Vaikka menneeseen ei tarvitse – eikä voikaan – palata, olen itse sitä mieltä, että jokaisella on mahdollisuus löytää myyteistä osa itseään. Rohkenen myös väittää, että Cotterellin esittämä lista ihmisiä askarruttavista kysymyksistä ei ole ollenkaan vanhentunut. Myytit voisivat – niin valitessamme – olla filosofian ja tieteen rinnalla keino käsitellä mainittuja asioita.

3 OPINNÄYTETYÖN AINEISTO JA MENETELMÄT

*Punasukka suon sisästä,
sinilakki lainehista ...*

(Ranta & Ranta 1996, 22)

Tässä luvussa selvitän opinnäytetyössä käyttämäni tausta-aineistoa, avaan lukijalle käyttämiäni menetelmiä sekä annan molempien kohdalla perusteluja siitä, miksi niihin on päädytty.

3.1 Opinnäytetyön aineistosta ja sen valintamenetelmistä

Kuten arvata saattaa, myyttejä, tarinoita, uskomuksia ja kansansatuja sekä niitä käsittelevää erilaista aineistoa on tarjolla runsaasti. Aineisto on kuitenkin levällään eri teoksissa, joista osa on hyvinkin iäkkäitä. Myytti itsessään ei kuitenkaan vanhene siinä, missä erilaiset tutkimustulokset tai teorit ja on näin ollen käytettävissä lähdeteoksen iästä riippumatta.

Koska tarkoitukseni on tuottaa materiaalikokonaisuuksia, jotka sisältävät ohjauseksimerkkien lisäksi myös aiheeseen liittyvää taustatietoa, olen valinnut käsiteltäväksi sellaisia uskomuskokonaisuuksien aiheita, jotka ovat käyttämäni tausta-aineiston perusteella jokseenkin yleisesti esiintyneitä vanhassa suomalaisessa uskomusmaailmassa. Tämä helpottanee lisätiedon löytämistä aiheesta, mikäli lukija haluaa sellaista etsiä ja tehnee opinnäytetyöstä laajemmin sovellettavan kuin mitä se olisi, jos siihen olisi valittu sellaisia myyttejä, tarinoita tai uskomuksia, jotka ovat esiintyneet vain pienillä alueilla tai joidenkin harvojen henkilöiden parissa.

Opinnäytetyöni aineistoksi olen pyrkinyt valitsemaan sellaisia teoksia, jotka antavat mielestäni kattavan kuvan käsittelemistään suomalaisista myyteistä ja tarinoista tai tarjoavat jollain muulla tavalla merkityksellistä tietoa aiheesta. Lisäksi valintaperusteideni on toiminut teoksen oletettu saatavuus. Joissakin kohden olen tietoisesti poikennut jälkimmäisestä kriteeristä ensin mainitun eduksi.

Ensimmäinen opinnäytetyöhöni liittyvä pulmatilanne tuli heti otsikoinnin kohdalla: Oikeellista olisi tässä tapauksessa otsikoida opinnäytetyö siten, että en käyttäisi siinä valtion nimeä, koska valtiona Suomi tuli olevalle vasta myöhemmällä ajalla. Ollessaan osa Ruotsia keskiajalla se tunnettiin nimellä *Itämaa*, sitä varhaisemmista nimityksistä ei ole täyttä varmuutta. Selkeyden ja tunnistettavuuden vuoksi olen kuitenkin otsikoinut opinnäytetyöni sisältämään nimen, jolla käsiteltävä alue nykyään tunnetaan. Samalla tavalla olen oikonut mutkia myös muissa samankaltaisissa asioissa, joissa kokonaisuuden ja/tai historiallisten lähtökohtien tarkka selittäminen olisi vienyt pääpainon ja huomion työn itsensä tarkoitukselta eli taustatiedotetun materiaalin tuottamiselta ohjauksikäyttöön.

Mikael Agricolan Psalttarin suomennoksensa esipuheeseen sijoittamaa lueteloa (liite 1) hämäläisten ja karjalaisten epäjumalista pidetään yleensä lähtökohtana puhuttaessa suomalaisten pakanallisesta uskonnosta. Se on kuitenkin kirjoitettu 1500-luvun puolivälin tienoilla, jolloin kristinusko oli jo vaikuttanut maassamme pitkään. Vaikka se onkin vanhin kirjallinen lähde, jossa jumalia mainitaan, se ei sellaisenaan kerro uskonnosta ennen kristillisyyden saapumista. (Hurre 2001, 207.)

Lönnrot (2008) kirjoittaa teoksensa *Suomen kansan muinaisia loitsurunoja* esipuheessa: ”Suurimmaksi osaksi ovat nämät taikarunot perintöä vanhoista pakanuuden ajoista, joihin kuitenkin myöhemmin on voinut erityisiä nimiä ja lauseita lisäksi tulla, niinkuin muutamat runot kokonansaki nähtävästi ovat vanhain runoin mukaan myöhempinä aikoina syntyneet.”

Hurre (2001, 210) toteaa, että vaikka Kalevalan ja muinaisrunojemme usein uskotaankin kuvaavan rautakautisen Suomen oloja, ne eivät kelpaa esihistorian suoranaiseksi lähteiksi, koska ne on merkitty muistiin vasta 1800-luvulla. Vaikka niiden ainekset monesti periytynevätkin hyvin kaukaa, on niihin kerrostunut monenikäisiä ja monelta taholta peräisin olevia osasia, jotka ovat sulautuneet yhteen siksi kokonaisuudeksi, joka on sitten muistiin merkitty.

Edellä kirjoitetun perusteella katson, että on lähes mahdotonta ilmoittaa mitään tarkkaa ajanlaskuun sitoutettua ajankohtaa, jolta jokin myytti, tarina tai uskomus olisi peräisin. Voidaan kuitenkin todeta, että kristinuskon tulon jälkeen esimerkiksi loitsut muokkaantuivat sisältämään kristillisiä nimiä. Täten on luultavaa, että kristillisiä vaikutteita sisältämättömät loitsut ja tarinat ovat suurella todennäköisyydellä vanhempia ja täten mielestäni antavat myös alkuperäisemmän kuvan muinaisesta suomalaisesta uskomusmaailmasta. Tältä pohjalta olen valinnut tässä käyttämäni tarinat, loitsut ja uskomukset siten, että niissä ei ole suoraa kristillisiä viitteitä.

Johdannossa mainitsen käyttäväni sitaatteja tekstissä tunnelmanluojina. Sitaittien lisäksi olen käyttänyt asettelultaan perustekstistä poikkeavia rakenteita erityisesti työni luvussa viisi. Pääperiaatteena olen pitänyt, että runo tai muu asettelultaan poikkeava tekstinpätkä on suorana osana tekstiä, mikäli se on olennainen osa kokonaisuutta ja soveltuu tekstiin asettelultaan. Jos taas tällaisen tekstin merkitys on enemmänkin kokonaiskuvaa laajentava tai se on liian pitkä tai muulla tavalla hankala istuakseen itse tekstiin, on se silloin mukana liitteenä.

Opinnäytetyössäni en käytä internetlähteitä, poikkeuksena johdannossa oleva viittaus Kajaanin ammattikorkeakoulun sivuihin. Tähän on kaksi syytä: ensiksikin se, että internetin sivustojen osoite voi vaihtua – tai sivustot voivat kadota kokonaan – milloin tahansa. Toisena syynä on oma käsitykseni siitä, että nykypäivänä kaikilla on sekä pääsy internetiin että perustaidot käyttää sitä. Näin ollen jokainen voi halutessaan etsiä hakukoneiden avulla lisätietoa tässä käsitellyistä aiheista sellaisilta sivustoilta, jotka ovat olemassa juuri sillä hetkellä, kun tietoa tarvitaan.

3.2 Luvun viisi esimerkeistä ja niiden valinnasta

Luvussa viisi esitän erilaisia esimerkkejä myyttien, tarinoiden ja uskomusten käytöstä ohjauksessa. Koska esimerkkejä on vain muutama – myyttejä ja tarinoita monin verroin enemmän – lienee selvää, ettei niiden tarkoitus ole olla kaikenkattava esitys vanhasta suomalaisesta uskomusmaailmasta.

Jokainen luvun viisi kohta noudattaa kaavaa, jossa pyrin ensin avaamaan jotain vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan liittyvää kokonaisuutta (5.x). Tätä seuraavat esimerkit kyseisen myytin, tarinan tai uskomuksen käytöstä ohjauksessa (5.x.x). Ensimmäisen esimerkkikohdan painotus on kädentaidollisissa menetelmissä ja toisen ilmaisullisissa tai toiminnallisissa. Tällä jaolla pyrin siihen, etteivät antamani ideat keskittyisi pelkästään johonkin tiettyyn ohjaustoiminnan osa-alueeseen.

Luku viisi koostuu kolmesta alaluvusta, joista ensimmäiseen olen koonnut uskomuksia, jotka liittyvät vuodenkiertoon. Näihin kuuluvat esimerkiksi erilaisiin juhliin liittyvät käsitykset sekä monet ajanlaskuun sidoksissa olevat sanonnat. Toiseen kohtaan sijoittuvat erilaiset suomalaiset haltijalolennot, joihin lukeutuvat muun muassa metsän- ja vedenväki. Kolmannessa kohdassa tuon esiin vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan liittyvää taikuutta, kuten loitsurunoutta sekä henkiin ja vainajiin liittyviä käsityksiä. Edellä tekemäni jako on omani ja perustuu aikaisemmin esittämäni ajatuksen uskomuskokonaisuuden esiintymisen yleisyydestä.

Konkreettisella tasolla olen valinnut esimerkkien yhteydessä käyttämäni myytit, tarinat ja uskomukset sillä periaatteella, että jos mieleeni on tullut jonkin vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan liittyvän, jokseenkin yleisesti esiintyneen, myytin, tarinan tai uskomuksen kohdalla tapa, jolla sitä voisi ohjauksessa hyödyntää, olen pohtinut sen soveltuvuutta yleisesti käytettäväksi. Jos se on mielestäni ollut sovellettavissa laajasti, varmennettavissa kohtuullisella todennäköisyydellä vanhaan uskomusmaailmaan kuuluvaksi ja itselläni on ollut siihen liittyen jonkinlaista pohjatietoa, olen ottanut sen mukaan. Saatuaani kokoon tietyn määrän tällaisia ”runkoja”, olen työstänyt ne ohjausesimerkeiksi.

Minulle on ehdotettu, että luvussa viisi esittelemieni esimerkkien yhteyteen olisi hyvä liittää joitakin kuvia auttamaan käsityksien luomisessa. Siinä, missä kuvat varmasti palvelisivat tätä tarkoitusta, ne myös ohjaisivat ohjaajan – ja ehkä sitä kautta myös ohjattavien – ajatuksia tiettyyn suuntaan siitä, millainen jonkin asian pitää olla. Luovuuden ja uusien toteuttamistapojen syntymisen kannalta katson, että kuvien käyttämisestä olisi tässä yhteydessä enemmän haittaa kuin hyötyä, joten päätin jättää ne kokonaan pois. Toinen syy kuvien poisjättämiselle on niiden käyttöön liittyvät tekijänoikeudet: en katsonut tarpeelliseksi nähdä kuvan käyttämiseen tarvittavan luvan hakemisen vaivaa, koska nykypäivänä voinee olettaa, että jokaisella ohjaajalla on käytössään internet, josta saa halutessaan kymmeniä kuvia lähes aiheesta kuin aiheesta muutamalla napinpainalluksella. Luonnollisesti jokainen ohjaaja päättää itse haluaako käyttää kuvia, ja jos, niin kuinka paljon ja missä yhteydessä.

4 VANHA SUOMALAINEN USKOMUSMAAILMA

Tänne vilja virratkohon ...

(Lönnrot 2008, 137)

Koski (2007, 7) kertoo erilaisten haltijaolentojen kuuluneen osaksi entisajan ihmisen elämää – niin arkea kuin juhlaakin. Heikkilä (2004, 271–272) kirjoittaa muinaissuomalaisten eläneen vuodenaikojen kierron mukaan ja Hautala (1948) tuo esipuheessaan esiin, että kansalla oli paljon erilaisia uskomuksia tiettyihin vuotuisiin päiviin liittyen. Haavion (1935, 176) mukaan muinaissuomalaiset käsittivät koko maailman olevan täynnä salaperäisiä ja vaarallisia voimia. Niistä johtuivat onnettomuudet ja sairaudet, mutta ne myös vaikuttivat esimerkiksi sateeseen ja karjan menestymiseen.

Yllä olevasta on luettavissa maailma, jossa yliluonnollinen kietoutuu osaksi luonnollista – henkien ja haltijoiden maailma osaksi ihmisten maailmaa. Ymmärtääksemme paremmin muinaissuomalaisten uskomuksia ja käsityksiä, meidän tuleekin ottaa huomioon myös se konkreettinen ympäristö, jossa he elivät. Tästä syystä olen ottanut osaksi opinnäytetyötäni myös lyhyen katsauksen Suomen alueen historiaan.

4.1 Milloin oli *vanha suomalainen uskomusmaailma*?

Vahtola (2003, 9–89) jakaa suomalaiset aikakaudet – niiltä osin kuin ne tätä opinnäytetyötä koskettavat – yläkäsitteiden *esihistoria* (8500 eaa.–1150 jaa.) ja *keskiaika* (1150–1570) alle. Niin sanottu ensimmäinen ristiretki Suomeen on ajoitettu noin vuoteen 1155. Pakanallisena tapana pidettyä esineiden kanssa hautaamista on yksittäisesti tapahtunut 1300-luvulle asti.

Katson, että kristinuskon vaikutus on alkanut näkyä suomalaisessa uskomusperinteessä 1000–1100-lukujen tienoilla. Vaikka ”varsinainen” ensimmäinen ristiretki tehtiinkin Suomen alueelle 1150-luvulla, lienevät kristilliset vaikutteet levinneet tänne jo aikaisemmin kaupankäynnin myötä. Kuitenkin vielä 1600-luvulla piispa Isak Rothovius menetti malttinsa suomalaisten uhrimenoista (Vahtola 2003, 30) ja esimerkiksi Ritvalan Helkajuhlaa on vietetty jossain muodossaan aina nykypäivään asti ja se on säilyttänyt monia, selkeän pakanallisia piirteitä (Heikkilä 2004, 20).

4.2 Muinaissuomalaisten aineellinen kulttuuri

Hurre (2001, 173–189) kirjoittaa, että muinaissuomalaisten arkipäivän käyttöesineitä olivat esimerkiksi saviastiat, tulentekoon käytettävät tuluskivet tai -raudat sekä vyöllä mukana kulkeva puukko. Koruihin kuuluivat erityisesti soljet, joilla oli myös käytännön tehtävä: ne korvasivat puvuissa napit. Vaatteet oli tavallisimmin valmistettu joko villasta tai pellavasta.

Elinkeinoihin kuuluivat maanviljelys, metsästys ja kalastus. Haudoista tehdyt luulöydöt osoittavat kotieläiminä olleen nautoja, lampaita, vuohia, sikoja, hevosia, ehkä kanojakin. Taloudet olivat suuressa määrin omavaraisia, mutta jo varhain oli myös erikoistuneita käsityöläisiä, kuten seppiä.

Kauppa oli vaihtokauppaa, joten rahaa ei tarvittu. Tosin jo vanhemman roomalaisen rautakauden (0–200) löytöihin kuuluu roomalaisia rahoja, mutta ne olivat vaihtotavaraa muiden joukossa. Viikinkiajalta (800–1050) lähtien rahojen osuus löydöissä lisääntyy. Varhaiset hopearahatkaan eivät olleet Suomen alueella rahaa nykyaikaisessa mielessä: tavallisesti ne varustettiin silmukoilla ja käytettiin riipuskoristeina. Niiden arvo maksuvälineenä määrittyi painon mukaan. Hopea oli arvon mitta. Monet nykypäivän rahayksiköiden nimet, kuten markka ja punta, merkitsivät alun perin painoyksiköitä. (Huurre 2001, 195.)

Vihollista vastaan ei puolustauduttu pelkästään asein vaan asukkaat turvautuivat myös linnojen antamaan suojaan. Nämä esihistoriallisen ajan *muinaislinnat* sijaitsivat *linnavuorilla*, jotka olivat tavallisesti korkeita ja jyrkkärinteisiä. Linnoista, etenkin kauempana olevista, ei ollut paljon hyötyä, jos vihollinen pääsi yllättämään. Siksi onkin arveltu, että oli olemassa jonkinlainen vartiointi- ja tiedotusjärjestelmä, jonka avulla lähestyvistä vaarasta saatiin sana. Hämeessä, jonka muinainsinnat ovat lähes näköyhteydessä toisiinsa, on oletettavasti ollut käytössä tapa ilmoittaa tulimerkein vihollisen lähestymisestä. (Huurre 2001, 204–205.)

4.3 Muinaissuomalaisten henkinen kulttuuri

Se, että vainajille annettiin hautoihin mukaan tavaraa, osoittaa Huurreen (2001, 207) mukaan, että uskottiin sellaiseen kuolemanjälkeiseen elämään, jossa tarpeet olivat samankaltaiset kuin maan päällä. Aivan samanlaisena sitä ei kuitenkaan pidetty, koska vainajat haudattiin juhla-asuisina – naiset koruineen, miehet aseineen.

Joistakin haudoista on löydetty erilaisia rikottuja esineitä, pääsääntöisesti aseita. Varmaa selitystä tälle ei ole, mutta on arveltu, että tällä olisi estetty vainajia käyttämästä aseita eläviä vastaan. Kovin suuri vainajien pelko ei kuitenkaan vaikuta yleisesti ottaen olleen, sillä kalmistot sijaitsivat lähes aina asumusten lähellä. Ilmeisesti jokaisella suvulla tai talolla oli oma kalmistonsa. Kalmistojen yhteydessä on usein myös kuppikiviä, maakiviä tai kallioita, joihin on koverrettu pyöreitä matalia kuppeja. Muutamissa paikoissa niihin on uhrattu vielä 1800-luvullakin. (Huurre 2001, 207–209.)

Muutamista koruista voidaan olettaa, että ne ovat olleet amuletteina pahaa vastaan. Sellaisia ovat ehkä helisevät riipukset ja kulkuset. Amuletteja lienevät myös olleet sekä aidot että metalliset pedonhammasriipukset. Joskus rautakautisista haudoista on löydetty kiviesineitä, kuten vasarakirves. Niiden esiintymisen selittänee vielä myöhään vallinnut usko, että kivikirveet olivat ukkosenuolia eli ukonvaajoja, joissa oli sairauksia parantavaa yli-luonnollista voimaa. (Huurre 2001, 210.)

5 MYYTTIEN JA TARINOIDEN KÄYTTÖ OHJAUKSESSA

*Luontoani nostattelen
Haastattelen haltiata;
Nouse, luontoni, lovesta
Haon alta, haltiani*

(Lönnrot 2008, 25)

Siikalan (2012, 75) mukaan kaikissa kulttuureissa elää uskomuksia, riittejä ja käyttäytymistapoja, jotka eivät perustu uskonnollisten instituutioiden säätelemiin kirjallisiin traditioihin. Koska perittyjen käsitysten ja tapojen tukena ei ole pyhiä kirjoituksia, kansanomaiset uskonnot eivät sisällä yhtenäistä oppijärjestelmää. Kulttuurin muuttuessa niihin on kerrostunut erilaisia ja keskenään ristiriitaisiakin ajatuksia.

Tämän pohjalta ajattelen, että kansaomainen uskomus, tarina tai myytti on vapaasti muokattavissa tarpeen mukaan, koska erilaisista uskomuksista on kuitenkin jo valmiiksi useita erilaisia, joskus ristiriitaisiakin versioita. Näin ollen uskomus, tarina tai myytti on kulloinkin ohjaajan vapaasti käytettävissä tilanteeseen sopivalla tavalla. Eri tarinoista, myyteistä ja uskomuksista on paljon kerrottavaa ja jääkin ohjaajan päätettäväksi, mitä kaikkea hän haluaa tuoda esiin. Toisinaan on perusteltua antaa pitkäkin kuvaus jonkin tavan historiasta tai myytin taustalla vaikuttavista tekijöistä – toisinaan taas lyhyt, muutaman lauseen luonnehdinta riittää. Luonnollisesti myös kohderyhmä, toimintaympäristö, toiminnan tavoite sekä tekemiselle varattu aika vaikuttavat.

Alle on kuvattu joukko esimerkkejä vanhojen suomalaisten myyttien, tarinoiden ja/tai uskomusten muokkaamisesta ja niiden käytöstä ohjauksessa. Jokainen alaluku noudattaa kaavaa, jossa avaan ensin jotain vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan liittyvää kokonaisuutta (5.x). Tätä seuraavat esimerkit kokonaisuuteen liittyvän myytin, tarinan tai uskomuksen käytöstä (5.x.x). Ensimmäisen esimerkkikohdan painotus on kädentaidollisissa menetelmissä ja toisen ilmaisullisissa tai toiminnallisissa. Ideoita toteutuksiin löytyy internetistä vaikkapa Googlen sana- tai kuvahauulla.

5.1 Iän kesä, iän talvi, iän ikkuinen lumi

Muinaissuomalaiset elivät syklisessä aikakäsityksessä, jossa vuodenaikojen jatkuva kierto määräsi elämän rytmin. Vuodenkiertoa ajateltiin Lemminkäisen matkana, jonka kannalta tärkeitä ajanlaskun vaiheita olivat *ensimmäinen talviyö* 14.10., joka sijoittui talousvuoden päätösjuhlan kekrin aikoihin. *Ensimmäinen suviyö* oli seuraavana keväänä 14.4. Näiden määräpäivien välissä oli 13.1. *talvennapa* eli *sydäntalvi* sekä 13.7. *keskikesä*. (Heikkilä 2004, 271–272.)

Heikkilä (2004, 278–281) kirjoittaa uuden vuoden eli *uuden tammen luomisen* alkavan keskitalven juhlasta. Talven *napa* on ollut tammi, koska hämäläismurteissa sana tammi on yleisemminkin tarkoittanut napaa ja keskipistettä. On mahdollista, että nykyinen Tapaninpäivä on luonteeltaan pakanallista perua ja ollut alun perin sydäntalven juhla. Molempiin juhliin liitetään hevosiin liittyviä perinteitä.

Talvennavasta siirryttiin vähitellen kohti kevättä, joka on merkinnyt maanviljelijälle valmistautumista keväisiin maatoihin. Toukotöiden päätymisen juhlasta on käytetty nimityksiä *kylviäiset* sekä *kylvökset*. Lemminkäisen keväiseltä kyntöpelloilta alkaneen matkan päämääränä on ollut *Päivölän pidot* eli *Pohjolan häät*, jonne hänen on ollut tarkoitus saapua keskikesällä. Nykyisin viettämämme *juhannus* lienee alun perin ollut keskikesän juhla. (Heikkilä 2004, 278–315.)

Keskikesä on ollut auringolle pyhitetty juhla ja vuoden pisin päivä. Keski-kesän juhlaan kuuluivat kiinteästi koivut, jotka nykyäänkin mielletään juhannukseen liittyviksi sekä *maan tulet*, jotka nyttemmin palavat juhannuskokkoina. Keskikesästä vuodenkierto jatkuu kohti elonkorjuuta. (Heikkilä 2004, 300–313.)

Merkkinä heinänteon aloittamisesta, joka elokuun lopulla jatkui viljankorjuuna, on pidetty heinäkuun lopussa tapahtuvaa Orionin eli Väinämöisen viikatteen ja Sิริuksen eli Kalevan tähden nousua. Ohran leikkaamisen jälkeen, syksyn lähestyessä alkaa koko vuotuinen maanpäällinen luonto kuolla. Elonkorjuun loppumisen merkinä toimineen kekrin aikana teuras-tettiin uhriksi maan haltijoille lammas, josta käytettiin nimitystä *sänkiäinen* tai *villavuona*. (Heikkilä 2004, 310–361.)

Kekri on ollut vuodenvaihteen juhla, jolloin vanhan ja uuden vuoden välille on jäänyt kaksitoista päivää kestävä kaaostila, jakoaika. Silloin juhliittiin ja talojen palkollisväki piti vuoden ainoan lomansa ja sopi tulevan vuoden työsuhteet. Jakoaika merkitsi vanhan maailman tuhoutumista ja uuden luomista. Kekrinä vallan saavien kaaosvoimien merkinä on juhlaan kuulunut taloissa kierrelleet nurinkäännettyyn turkkiin, toisen sukupuolen vaatteisiin tai olkiin ja naamariin pukeutuneet *köyri-haltioita* jäljittelevät olennot, joista on käytetty esimerkiksi nimiä *kekriäinen* tai *köyripukki*. Kekri on ollut luonnon vuotuisen kuoleman juhlan ohella myös vainajien ja henkien juhla. (Heikkilä 2004, 365–366.)

Vuodenkiertoon liittyvät myös erilaiset sanonnat ja uskomukset. Näihin liittyen on tarjolla runsaasti aineistoa (liite 2). Hautala (1948) toteaa kirjansa alkulauseessa, että suotuisalla, edullisella poudan ja sateen, tuulen ja tyvenen vaihtelulla on ratkaiseva merkitys maata viljelevän ja siitä toimeentulonsa saavan elämälle. Siitä riippuu olennaisesti kylvöjen onnistuminen, vuodentulon joutuminen sekä elonkorjuun menestyminen. Kansanomaisiin merkkipäiviin liittyvä perimätieto ja tapa-aineisto eivät kuitenkaan rajoitu yksinomaan sään ennustamisen ja maanviljelyksen piiriin – ne käsittävät miltei kaikki ihmiselämän alueet.

5.1.1 Kyykäärmeen selässä sahalaita

Varhaisessa filosofiassa näyttää esiintyneen ajatus, että auringosta virtaava elinvoima muuttuu luonnossa lukemattomiksi monimutkaisiksi ja toisiinsa kietoutuviksi prosesseiksi. Käärme oli maan tulen tuottama tulinen ja lankamainen oliomuoto, jonka polttaminen oli alkuna kuitukasvien, ennen muuta hampun ja pellavan synnylle. Kuitukasvista on kehrätty lankaa ja siitä on tehty verkko, jolla saadaan Iso hauki, joka puolestaan on niellyt sisäänsä punaisen lohen, sinisen siian ja jonka vatsassa on tulikipinä jakautuneena siniseksi ja punaiseksi tulikeräksi. Näin on kuvattu elämäntulen muuntumisen alituista kiertokulkua. (Heikkilä 2004, 163.)

Runoissa ja loitsuissa näkyvä lankojen ja köysien symboliikka näkyy myös käsityöläisten käyttämässä ornamentiikassa. Ornamentit ja symbolit ovat kuvastaneet muinaissuomalaisten käsityksiä luonnossa virtaavista elämän- ja kuolemanvoimista. Tämä näyttäytyi esimerkiksi ruukkuihin ja astioihin tehdyssä sahalaita-, nuorapainanne- tai nauhapunosornamenttikassa. (Heikkilä 2004, 168–169.)

Alkujaan käyttölankoja ja -nuoria on punottu käsin sekä eläin- että kasvikuiduista (Heikkilä 2004, 164). Tätä ”perinnettä” voinee jatkaa ja soveltaa ohjaukseen kaikenlaisissa punos- ja solmeilutekniikoissa. Lauta- ja pirtanauhoja, ystävännauhoja, iskettyjä nauhoja sekä kierrenauhoja on runsain mitoin erilaisia – myös haastavuudeltaan.

Ornamentiikkaa voi hyödyntää ohjauksen yhteydessä melkein minkä tahansa pinnan kuvioinnissa, olkoon se sitten kangasta, savea, puuta, luuta tai vaikka muovailuvahaa. Helpointa se on luultavasti sellaisten pintojen osalta, johon jää painettaessa jälki. Ornamentti-kuvioita voi kehittää itse tai käyttää valmiita, esimerkiksi rautakautisia kuvioaiheita.

5.1.2 Kun päivä pesäänsä palaa, on talvenselkä leuto

Vuodenkiertoon liittyvät erilaiset sanonnat ja uskomukset (liite 2). Tämä luvun otsikkona oleva vanhan kansan sanonta *Kun päivä pesäänsä palaa, on talvenselkä leuto* tarkoittaa, että kun on pakkasen talvipäivänseisäuspäivänä, on loppupalvi sitten leuto. (Hautala 1948, 370.) Tällaisilla sanonnoilla pyrittiin usein ennustamaan tulevaa ilmaa tai keliä. Edellistä selkeämpi esimerkki tästä on: *Pakkanen sanoo: ”Jos en ole jouluna kotona, tulen uudeksi vuodeksi sitten”* (Hautala 1948, 374). Myös erilaiset sananlaskut ja arvoitukset kuuluvat vanhaan kansanperinteeseen. Esimerkiksi *Kulkee maata kuin kuningas, vaeltaa kuin valtaherra, joka vuosi varrotaan köyhimpäänkin kotiin; mikä se on?* (Hautala 1948, 371).

Sananlaskuja, arvoituksia, sanontoja ja erilaisia vuodenkiertoon liittyviä uskomuksia voi hyödyntää ohjauksissa vaikka osana tietokilpailua. Niiden avulla voi myös muistella tai oppia sitä, miten ennen on eletty ja mitä tarkoittavat erilaiset vanhahtavat sanat tai sanonnat. Joidenkin ryhmien tai asiakkaiden kanssa voi kenties luoda omia sananlaskuja tai arvoituksia tai niitä voi käyttää lähtökohtana esimerkiksi luovassa kirjoittamisessa.

5.2 Ikimetsän kankahilla – veen sinisen sylissä

Haltijaolennot ovat kuuluneet kiinteästi entisajan ihmisen arkeen ja juhlaan. Koski (2007, 7–8) muistuttaa, että se, mitä aiheesta tiedetään, pohjautuu perimätietoon ja vanhoihin taruihin, jotka ovat aikojen saatossa kiertäneet suusta suuhun, muuttuneet matkalla ja saattavat olla keskenään ristiriitaisiakin. Hän toteaa, että ihmiset kertoivat haltijoista selittääkseen jotain heille käsittämätöntä. Tarinat liikkuiivat mahdollisen ja mahdotto-man rajamailla sekä toden ja kuvitellun välimaastossa.

Suomen kansan vanhojen uskomusten mukaan niin vedellä, metsällä, ilmalla kuin rakennuksillakin on omat haltijansa. *Veden väen* eli *vedenhaltijoiden* asuinalueisiin kuuluu kaikki märkä: meri, järvet, kaivot, lähteet ja joet siinä missä metsälammet ja suonsilmäkkeetkin. Oleskelupaikkansa veden väki valitsee luonteensa, ominaislaatunsa ja tehtävänsä mukaan. Järvien ja jokien asujat ovat useimmiten rauhallisia ja ystävällisiä, kun taas vapaana vellovissa kuohuissa ja pyörteissä asuvat vedenalaisen maailman vaarallisimmat olennot. (Koski 2007, 11, 21–23.)

Veden väen kiistaton johtaja on *Ahti*, vetten herra. Häneltä on pyydetty kalaonnea vesille lähdetessä. Ahdin vaimo on nimeltään *Wellamo* tai *Vel-lamo*. Hänellä on komea karjalauma, joka nousee yösydännä laiduntamaan maanpäällisille niityille. (Ranta & Ranta 1996, 11–21.) Hedbergin (1892, 119) mukaan veden väen asuntona oli *Aaltola*, joka sijaitsi meren pohjassa, utuisen niemen nenässä, terhenisen saaren päässä.

Muuhun veden väkeen kuuluu *hetteen väki*, joka asustaa soiden ja metsälampien hetteiköissä. Heidät tunnetaan veden väen taitavimpina parantajina. Kohisevissa koskissa ja karikkoisilla rannikkovesillä vaanii *Näkki*, jota on nimitetty myös *Vetehiseksi* tai *Vesihideksi*. Se yrittää napata varomat-tomia uimareita tai muita vesilläliikkujia mukaansa kylmään, liejuiseen ja synkkään valtakuntaansa. (Ranta & Ranta 1996, 22–27.)

Metsän väen ominta valtakuntaa puolestaan ovat ikimetsät, joiden hämärään ihmisjalka ei useinkaan astu. Sankassa kuusikossa kohoaa *Tapion*, metsän valtiaan, hirsilinna *Tapiola*. Tapio huolehtii eläimistä, linnuista ja metsän kasvusta. *Mielikki*, metsän emäntä, on Tapion vaimo ja taitava parantaja. Muita metsän haltijoita ovat *Sinipiiat*, leikkisät ja nauravaiset olennot, joiden vastuulla on Tapion määräysten mukainen metsän- ja eläintenhoito. (Ranta & Ranta 1996, 37–51.)

Metsissä elävät myös nimillä *emu* tai *emuu* tunnetut kasvien ja eläinten kantaäidit. Ne ovat salaperäisiä olentoja, joista kaikki eri lajit ovat lähtöisin. Joitakin emuita tunnetaan nimeltä, esimerkiksi kettujen emu *Käreitär*, jänisten emu *Kuippana* tai *Kuikuli* sekä kaikkien riistalintujen emuna tunnettu *Höyheneukko*, josta käytettiin myös nimityksiä *Höyhenten emäntä* ja *Satasarjan kasvattaja*. Lisäksi metsissä asustaa monenlaista pikkuväkeä, keijuja sekä menninkäisiä. (Koski 2007, 71–72, 95–97.)

Hedberg (1892, 120) kuvailee metsän väen asuntoa: ”Tapiolaisten asunto oli suurten soiden takana, Pohjan perillä, jylhän korven keskellä. Siellä oli *Tapiovaara*, jota myöskin sanottiin *Tuomivaaraksi* ja *Lumimäeksi*. Tapiovaaran etelärinteellä, varvikon keskellä oli *Metsolan* eli *Tapiolan talo*, jonka muina niminä tavataan *Havulinna*, *Lumilinna* ja *Sarvilinna*. Taloon kuului kolme linnaa, yksi puinen, toinen luinen ja kolmas kivinen.”

Kaukana Tapion mailta, korven synkimmässä kätkössä sijaitsee *Hiitola*, jota myös *Pimentolaksi* kutsutaan. Hiitolan kallioista hohkaa hyytävä kylmyys, joka ei väisty edes silloin kun muualla hehkuu heinäkuun helle. Siellä asuu paha *Hiisi* ja hänen väkensä. Hiittäkin pelätynmpi on *Hiiden Akka*, joka on erikoitunut tauteihin, mutta siinä missä Mielikki parantaa sairauksia, Hiitolan Akka synnyttää niitä. Hiidellä on myös harmaa, tuli-harjainen hevonen sekä suuri musta koira, jonka haukku kuuluu kauas. *Hiiden väki* eli *Hiitolaiset* liikkuvat ihmisten asuinsijoilla näkymättöminä. Niiden ilmaantuminen tietää aina riitoja ja tappeluja. (Ranta & Ranta 1996, 52–61.)

Maan väkeä kutsutaan myös *maahisiksi* ja *maanalaisiksi*. Maahiset asuvat maan alla, jossa on maan väen valtakunta. Tässä valtakunnassa kaikki on ylösalaisin ihmisten maailmaan verrattuna. Maan väki tallaa samaa maata kuin ihmiset, jalat vastakkain meidän jalkojemme kanssa ja siellä, missä ihmisasumuksessa on katto, on maahisilla lattia. Maahiset muistuttavat ihmisiä niin ulkomuodoltaan kuin elintavoiltaan. Ne viljelevät maata, kasvattavat karjaa ja syövät samaa ruokaa. Joskus maahinen saattaa asetua ihmistaloon haltijaksi. (Ranta & Ranta 1996, 52–61.)

Vuoren väki hallitsee kallioita, vaaroja ja vuoria. Siihen kuuluu sekä *peikkoja* että maahista – ja siten myös ihmistä – muistuttavia olentoja. Vuoren väkeä nimitetään myös *kallionalaisiksi* tai *vuorelaisiksi*. Vuoren väen valtias, *Vuoren ukko*, on niin vanha, ettei kukaan tiedä, kuinka vanha. (Ranta & Ranta 1996, 52–61.)

Ilman väki asustaa ylhäällä taivaalla. Pilvien yläpuolella askeltaa *Ukko*, ilman väen hallitsija, joka saa aikaan sateen ja ukkosen. Hänen vaimonsa *Akka* tunnetaan myös nimellä *Rauni*. Muuta ilman väkeä ovat *Tuulettaret*, naispuoleiset tuulen haltijat. Myös aurinko, kuu ja tähdet on toisinaan nähty haltijoina. (Koski 2007, 46–57.) Ilman väen valtiasta Ukkoa pidettiin kaikista haltijoista voimallisimpana. Hänellä oli kädessään jousensa *vesikaari*, jolla hän ampui teräskärkiset nuolet, vaskiset vasamat ja rautaiset rakeet. Miekkana Ukolla oli salama, joka oli tuliteräinen, säkenöivä ja jota hän piti tulisessa tupessa. (Hedberg 1892, 116.)

Hedberg (1892, 121) kirjoittaa, että ihmisen olostä kuoleman jälkeen oli vanhassa kansanuskossa olemassa kahdenlaista eri näkemystä. Toisessa vainaja makasi haudassansa eli *kalmassansa* kuin unen horroksessa, ja toisessa hän oli muiden kaltaistensa kanssa kerääntynyt yhteen paikkaan, jota kutsuttiin nimellä *Tuonela* eli *Manala*.

Tuonela eli Manala sijaitsi maan alla, pitkän matkan päässä, yhdeksän ja puolen meren takana. Manalan alueen rajana oli *Tuonen joki*, jonka mustat laineet vyöryivät kauheana koskena ja palavina pyörteinä. Tuonen joen yli vainajat saattoi *Tuonentyttö* eli *Manalan neito*, joka oli varreltaan lyhyt, kasvoiltaan musta ja mieleltään ilkeä – kuten kaikki Tuonelan haltijat. Tuonen joki kiersi kokonaan Manalan alueen, jota usein kutsutaankin Manalan saareksi. Tuonelan joki oli pelätty ja sen nimi lausuttiin vain kauhulla. Siksi kaikista valoista lujin oli se, joka vannottiin *Tuonen pyörteen* kautta. (Hedberg 1892, 121–122.)

Manalan väen hallitsijana oli *Tuoni*, jota kutsuttiin myös *Tuonen ukoksi* tai *Manalaiseksi*. Tuonen tehtävänä oli vartioida ja pitää hallussaan vainajia. Hänen emäntänsä oli *Tuonetar*, joka tunnettiin myös nimellä *Manatar*, vanha koukkuleuka vaimo, joka kehräsi rautalankoja ja vaskirihmoja. Näistä Tuoni kutoi rautaverkkoja ja vaskinuottia, joita Tuonen poika veteli pitkin ja poikin Tuonen jokea estääkseen vainajia karkaamasta. (Hedberg 1892, 121–122.)

Hautojen ja niiden asukkaiden valtiasta puolestaan oli nimeltään *Kalma*. Uskomuksesta, jonka mukaan jokainen vainaja asui haudassaan ikään kuin omassa tuparakennuksessaan, seurasi hautausmaiden käsittäminen eräänlaisena maanalaisena yhteiskuntana, jolla oli oma väkensä, *hautausmaanväki*. Yhden hautausmaan väki voi kokonaisuudessaan lähteä liikkeelle varsinkin erilaisina juhlapyhinä. Ne voitiin myös kutsua avuksi. Tätä väkeä kutsuttiin *kalman väeksi*. (Krohn 2008, 59, 65–66.)

Myös kotoisaan pihapiiriin kuuluu monenlaisia haltijoita. Haavio (1942, 37–407) listaa ainakin *kodinhaltian*, jonka katsotaan saapuvan paikalle, kun ensimmäinen tuli sytytetään; *riihenhaltian*, joka istuu riihen kiukaalla; *viljatontun*, joka kartutti viljavarastoja; *myllynhaltian*, joka huolehtii siitä, ettei mylly jauha tyhjää sekä *karjasuojanhaltian*, jonka tehtäviin kuuluu eläimistä huolehtiminen.

Tontut eivät muinaissuomalaisten näkemyksissä muistuttaneet kovinkaan paljon nykyään tuntemiamme pulleaposkisia, punalakkisia pikkumiehiä. Krohn (2008, 95) esimerkiksi kuvailee tonttuja: ”-- olivat rumempia ja pelottavampia kuin haltiat. Tonttu oli lyhyt ja hyppäsi toisella jalalla. Se oli musta ja sillä oli yksi silmä keskellä otsaa. Päässä oli vanhanaikainen rihmalakki, jonka alta kiharaiset hiukset roikkuivat lähelle hartioita.”

5.2.1 Hirshömpsä ja hissuvatkuli

Ranta ja Ranta (1996, 114) toteavat peikoilla olevan erikoisen – ja välillä ärsyttävänkin – tavan lainailla tavaroita. Heidän mukaansa peikot eivät useinkaan palauta lainaamaansa. Kun peikko esittää pyyntönsä tavarasta, jonka se haluaa lainata, se puhuu samaa kieltä, mutta käyttää esineestä outoa nimeä. Rannat ovatkin koonneet iloksemme ja hyödyksemme pienen aakkosellisen luettelon yleisesti lainaksi pyydytyistä tavaroista (liite 3).

Tätä listaa voi ohjauksissa käyttää hyväkseen monella tapaa. Sen lisäksi, että sillä on sinällään jo huumoriarvoa, voi ohjattaville järjestää esimerkiksi leikkimielisen testin, jossa esineet pitää tunnistaa peikkojen niistä käyttämien nimien perusteella. Esineistä voi myös yrittää piirtää kuvan – jälleen pelkästään peikkojen käyttämän nimityksen perusteella. Nimityksiä voi myös keksiä itse lisää. Miten peikot mahtaisivat kutsua metallista kattilaa tai maalisutia?

Tämän mainion listan lisäksi Ranta ja Ranta (1996, 106–107) kertovat, että *vuoren eukoiksi* kutsutuille vuoren väen naispuolisille edustajille leipominen on askareista mieluisin. Suosituimmat leivät ovat perinteisin reseptein leivottavat puolukkaleipä *Hirshömpsä* ja rapeakuorinen ruisleipä *Kekkalopölli*. Heillä on myös tarjota Hirshömpsän valmistusohje (liite 4).

Tällaisella ohjeella voinee luoda vaihtelua yhteisiin leivontahetkiin, huvittaa osallistujia ja ehkä se myös toimisi innostuksen herättäjänä sellaiselle ryhmälle tai ohjattavalle, jota leipominen ei muuten kiinnosta.

5.2.2 Ole sinä vetehinen, minä olen metsän sininen piika

Pelkonen (2004, 107–118) kuvaa kirjoituksessaan starttiluokalla järjestettyä voimaeläinprojektia. Hän kertoo, että eläinten ja niiden välisen vuorovaikutuksen kautta lasten oli helpompi kommunikoida ja toimia yhteisöllisesti. Eläimen oli myös helpompi tuntea sellaisiakin asioita, joita lapsi ei olisi omana itsenään kehdannut tai halunnut tuntea muiden nähden.

Mielestäni Pelkosen kirjoittaman voisi erinomaisesti laajentaa koskemaan myös vanhan suomalaisen uskomusmaailman haltijaolentoja. Niillä on jokaisella oma luontonsa ja olemuksensa. Ne myös näyttävät erilaisilta, vaikkakin tarkat ulkonäkökysymykset ovat jokaisen itse tulkittavissa. Haltijaolentojen – kuten eläimienkään – parissa työskenteleminen ei rajoitu pelkästään lapsiryhmiin, vaikka Pelkonen sellaista kuvaakin. Ne ovat kaikkien käytettävissä, kenen kanssa tahansa.

Pelkonen (2004, 107–118) kertoo, että voimaeläinten kanssa työskentely aloitettiin puhumalla eläimistä, katselemalla kuvia ja videoita, näyttämällä eläimiä, lukemalla satuja, tarinoita ja tietokirjoja. Lapset valitsivat voimaeläimensä ja maalasivat voimaeläimensä ja kertoivat niistä tarinoita.

Samoja menetelmiä voinee soveltaa haltijaolentoihinkin. Niitä voi maallata, näyttellä ja muovailtaa vaikkapa savesta. Niistä voi hankkia lisää tietoa kirjoista ja internetistä. Alkuun pääsemiseksi olen koonnut lyhyen listan yleisimmin esiintyvien nimistä ja kuvauksista (liite 5).

Pidän haltijaolentoja erityisen käytettävänä improvisaation, tanssin, näyttelemisen ja muun eläytymisen saralla sekä ulkoisten piirteidensä että erilaisten luonteidensa takia. Miltä voisi näyttää esimerkiksi Sinipiikojen tanssi? Miltä kuulostaisi Hiitolan äänimaailma? Millainen näytelmä syntyi ihmisen matkasta veden väen valtakuntaan?

5.3 Noitia on joka noronen, velhoja joka veräjä

Muinaisajan suomalaisten käsityksen mukaan koko maailma oli täynnä salaperäisiä, vaarallisia voimia, jotka synnyttivät onnettomuuksia ja sairauksia. Toisaalta ne myös vaikuttivat sateeseen ja karjan menestymiseen. Ihmisen oli mahdollista hallita ja taivuttaa itselleen suosiolliseksi näitä voimia eli *väkiä*. Tämä hallitseminen tapahtui *taioilla* ja *loitsuilla*. Jokaisen velvollisuuksiin kuuluikin tiettyjen loitsujen taitaminen. Lisäksi oli erikseen olemassa *tietäjiä*, joilla oli hallussaan tavallista suurempia voimia. He kykenivät esimerkiksi parantamaan. (Haavio 1935, 176.)

Kansanparannus on kansan keskuudesta ja sen tarpeista lähtöisin olevaa parannustaitoa, joka on kehittynyt kokemuksen, perinteen ja kansan yleisten käyttäytymisnormien mukaiseksi. Kansanparannuksen tutkija Olavi Räsänen jakaa parantajat neljään eri tyyppiryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostivat *ekstaatitot*, jotka ovat tietäjiä ja vaipuivat parantamisen aikana transsiin. Toinen ryhmä oli *verbalistit* eli sanalla parantajat. Heidän voimansa oli sanoissa tai loitsuissa. Kolmanteen ryhmään kuuluivat *herbalistit*, jotka käyttivät parantamiseen rohtoja tai yrtejä. Neljäs tyyppiryhmä muodostui *teknikoista*, jotka paransivat käsillään. Heihin kuuluivat esimerkiksi hierojat ja kupparit. (Tuovinen 1984, 9–15.)

Loitsut voidaan jakaa erilaisiin ryhmiin käyttötarkoituksen perusteella. Niihin kuuluvat esimerkiksi *loitsijan perussanat*, joista loitsija työhönsä ruvetessaan luki yhden tai useampia; *varomussanat*, joilla torjuttiin pahan-suopien ihmisten tai haltijoiden aikeet; *kateen sanat*, joilla tehtiin tyhjiksi kateellisten ihmisten pahat silmäykset tai muut juonet; *kyydityssanat*, jotka luettiin esimerkiksi manaussanojen perässä, samoissa tilanteissa kuin nekin sekä *manaussanat*, joita käytettiin kipujen, tuskien, kirojen ja kaikenlaisen pahan karkottamiseksi. (Lönnrot 2008, esipuhe.) *Syntysanat* ovat suomalainen erikoisuus, ja ne perustuvat siihen ajatukseen, että kun jonkin pahan alku on selvillä, niin itse pahakin on voitettavissa (Hästesko 1918, 28). Laajemmassa merkityksessä voitaneen tulkita jonkin synnyn tuntemisen antavan vallan kyseisen asian yli. Syntysanojen merkitys näkyy nykyisinkin käytössä olevassa sanonnassa: *pohtii syntyjä syviä*.

Erilaiset kasveihin liittyvät uskomukset ovat myös osa vanhaa suomalaista perinnettä. Jotkin rohtokasvit ovat liittyneet puhtaasti taikauskoon, toisissa on osoitettu olevan lääkkeellisiä ominaisuuksia. Esimerkiksi pajunkuorta on käytetty päänsäryn hoitoon, pellavansiemenkääreillä on parannettu haavoja sekä märkiviä haavaumia ja mintulla helpotettu nuhan oireita. (Bruun & Christensen 2000, 3, 72, 136, 150.)

Vielä nykyäänkin elää, ainakin nimen tasolla, joitain vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan kuuluneita tapoja, kuten *karhun-* tai *hirven peijaiset*. Siikala (2012, 384–385) kuvaa karhun pyyntiin aikanaan liittyneen seuraavan tapahtumasarjan: karhu pyydettiin, tuotiin kotiin, peijaiset valmisteltiin, juhla juhlittiin ja karhun kallo palautettiin metsään. Juhlan tarkoitus oli varmistaa pyyntionnen jatkuminen.

5.3.1 Konstivakkanen

Halki historian ihmiset ovat käyttäneet erilaisia esineitä tuomaan onnea, karkottamaan pahaa, saadakseen aikaan jonkin tietyn asian ja/tai osana uskonnollista rituaalia. Näillä esineillä on erilaisia nimiä ja erityisiä käyttötarkoituksia aina kulttuurista tai uskomuksista riippuen. Esineiden yhteisenä piirteenä on se, että niillä uskottiin (ja joissakin tapauksissa uskottaneen yhä) olevan voimaa – oli se sitten taianomaista tai jumalilta tullutta. Erilaisissa kansanperinteissä sekä osana vanhaa uskomusmaailmaa kuvatus kaltaiset esineet elävät edelleen vahvasti.

Vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan ovat oleellisena osana kuuluneet tietäjät. Heitä pelättiin, arvostettiin ja kunnioitettiin. Tietäjällä oli erityisiä taitoja: hän pystyi parantamaan ja vahingoittamaan taikakeinoilla, lankeamaan loveen eli tekemään matkan tuonpuoleiseen sekä ennustamaan tulevia. Tietäjiä oli harvassa ja heidän luokseen matkustettiin pitkänkin matkan päästä neuvoa kuulemaan. Kalevalan Väinämöinen on esimerkki tällaisesta kuuluisasta tietäjästä. (Tuovinen 1984, 15.)

Tuovinen (1984, 17) kertoo, että entisaikojen kuuluisista parantajista kulki kansan suussa monta värikästä tarinaa. Moni näiden tarinoiden parantajista eli ja vaikutti vielä lähimenneisyydessämme. Kyyrän Jussi (1865–1907) käytti parannustyössään aina jotain taikakonstia tai loitsua. Hänen mukanaan olevassa taikapussissa oli muun muassa kuolleiden luita ja karhun kurkkutorvi. Usein tietäjä sai tiedon taudin syystä ja aiheuttajasta unessa. Tällainen unennäkijä oli esimerkiksi Piippolan Leskelässä asustellut Hätämaan tietäjä (1843–1914). Siikala (2012, 79–80) kirjoittaa suomalaisen tietäjän loitsujen olleen vaikuttamisen väline ja toteaa loitsujen lisäksi tietäjän pääomaan kuuluneen joukon maagisesti vaikuttavia välineitä, joita kuljetettiin mukana erityisessä *konstivakkasessa* tai tietäjän hallussa olevassa pussissa.

Vaikka suomalaisessa perinteessä kuvatus kaltaisen pussin haltija oli yleensä tietäjä, voinee näitä uskomuksia soveltaa ohjaukseen esimerkiksi niin, että kuka tahansa voi valmistaa itselleen pussin, johon voi laittaa jonkin tärkeän esineen tai esineitä. Tätä pussia voi sitten halutessaan kantaa mukanaan joko kaulassa, laukussa tai muualla itselleen sopivassa paikassa. Pussi voi olla yksinkertaisimmillaan vaikka vain kiedottu kangaspala tai sitten monimutkainen, aikaa vievä rakennelma – tekijöiden taidoista ja tekemiselle varatusta ajasta riippuen. Mikäli pussiin halutaan laittaa jotain henkilökohtaisesti merkityksellistä, lähtökohtana on joko että tekeminen jakautuu useaan eri ajankohtaan tai sitten siihen tarvittavista materiaaleista on voitu etukäteen tiedottaa osallistujia.

Edellä kuvatus tekemisen merkitys on erityisesti vapaudessa valita sekä tunnistaa itselleen tärkeitä asioita; esine on harvemmin tärkeä esineen itsensä takia, vaan siihen liittyvien tai liitettävien merkitysten kautta. Lisäksi tekeminen on henkilökohtaista: pussin valmistusprosessin aikana on mahdollista käydä läpi itseä askarruttavia kysymyksiä, joita esineen käsittely mahdollisesti herättää.

5.3.2 Tulen synty taivahasta, alku rauan ruostehesta

Lönnrotin (2008) kokoamista suomen kansan muinaisista loitsurunoista löytyy runsaasti sanoja niin erilaisten tautien parantamiseen kuin lemmen nostattamiseenkin. Jotta lukija saa käsityksen loitsurunoudesta – ellei se ole hänelle jo entuudestaan tuttua – sisällytän oheen raudan syntysanat sekä sanat tulen polttamien parantamiseen (liite 6).

Vanhasta suomalaisesta loitsurunoudesta löytyy niin hyvää kuin pahaakin tahtovia loitsuja. Osa loitsuista on hyvinkin tummasävytteisiä – ehkä jopa pelottavia. Muinaiset loitsurunot ovat omalla tavallaan voimallisia ja voivat sitä kautta auttaa jonkin muuten vaikeasti hahmotettavan tunteen esiintuomisessa tai käsittelyssä.

Vanhaan suomalaiseen loitsurunouteen liittyy paljon mytologiaa, symboliikkaa sekä piilomerkityksiä. Mielestäni sitä voi käyttää ohjauksessa ilman, että olisi erityisen perehtynyt sen syntyyn tai taustoihin. Alla olevaa loitsurunoa voi käyttää sellaisenaan esimerkiksi improvisaatioharjoitukseen: Millainen on Hiiden hevonen? Miten se liikkuu? Miltä se näyttää, kuulostaa, tuoksuu, maistuu, tuntuu? Voiko Hiiden hevosta kesyttää?

Kyydityssanoja

*Lienet kyytiä kysyvä,
Anova ajohevosta,
Kyllä sulle kyyin löyän
Ja annan ajohevosen:
Hiess' on hyvä hevonen,
Tulitukka tunturissa,
Jonka turpa tulta iski,
Nenä varsin valkeata;
Sill' on rautaiset kapiot,
Teräksiset temmottimet,
Suitset suussa synnynnäiset,
Kasvannaiset kankirauat.
Se jaksaa mäkehen mennä,
Nousta notkon penkerehen,
Ei sen vuohiset varaja,
Eikä sääret säikähtele,
Vuoria vaeltaessa,
Mäkipäitä mentäessä.*

(Lönnrot 2008, 21)

Yllä kuvatun lisäksi loitsurunoja voi käyttää ohjauksessa esimerkiksi maa-laamisen tai piirtämisen lähtökohtana. Loitsusanoja voi myös keksiä itse tai niitä voi työstää ryhmän/asiakkaan kanssa. Miltä mahtaisivat kuulostaa vaikkapa lämpöpatterin syntysanat?

6 AIVONI AJATTELEVI – ELI POHDINTA

*Vie vihasi mennessäsi,
Ota pois omat pahasi!*

(Lönnrot 2008, 252)

Opinnäytetyöni johdannossa totean: ”Kirjallinen tuotos, jota tällä hetkellä luet, käsittelee suomalaisten myyttien, tarinoiden ja uskomusten käyttöä ohjauksessa.” Hieman myöhemmin olen luonnehtinut opinnäytetyöni pääkysymyksen olevan: ”Millä tavoin myyttejä, tarinoita ja uskomuksia voi käyttää ohjaamisessa?” ja ilmoittanut pyrkiväni vastaamaan tähän kysymykseen esimerkkien avulla.

Tässä vaiheessa työtä lienee se hetki, kun on aika kysyä, miten mainituissa tavoitteissa on onnistuttu. Nyt prosessin lopulla totean, että kysymykseen on jokseenkin hankala vastata, koska työn luonne on sellainen, että se on tarkoitettu sovellettavaksi mahdollisimman monelle ohjaustoiminnan asiakas- ja kohderyhmälle. Luonnollisestikaan en ole testannut jokaista esittämäni ideaa jokaisen mahdollisen kohderyhmän kanssa. Opinnäytetyössäni esittämien ideoiden ja esimerkkien toimivuuden arviointi laajemmin jää siis niiden haltuun, jotka niitä ohjaustyössään soveltavat.

Joitakin kohdan viisi esimerkeistä olen kuitenkin käyttänyt jossain muodossaan osana pitämiäni ohjauksia. Niiden osalta voin sanoa, että ne toimivat sellaisina ja siinä yhteydessä, kun olen niitä käyttänyt, varsin hyvin. En aio ryhtyä tähän määrittelemään sen tarkemmin kyseessä olleen kohderyhmän tai sille suunnattujen menetelmien luonnetta, koska haluan, että jokainen ohjaaja käyttää ja soveltaa esittämiäni ideoita mahdollisimman avoimin mielin. Rohkenen myös toivoa, että avoimiksi jättämäni esimerkit herättävät uusia ajatuksia ja tapoja soveltaa myyttejä – ehkä sellaisiakin, joita en ole itse tullut edes ajatelleeksi.

Olen pyrkinyt luomaan kiinnostavan ja informatiivisen kokonaisuuden tarjoamalla esimerkkejä vanhoista uskomuksista, käyttämällä sitaatteja, kertomalla myyteistä ja jakamalla vinkkejä siitä, miten niitä voisi käyttää kädentaidollisten, toiminnallisten ilmaisullisten menetelmien ohjaamisessa. Vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan kuuluvat myytit, tarinat ja uskomukset ovat itselleni tuttuja, joten on hankalaa arvioida, kuinka paljon ja mitä niistä pitäisi kertoa; mitä voi pitää yleistietona, joka kaikilla on hallussaan; mikä on itsestäänselvyys ja mikä taas kaipaa enemmän avaamista. Kysymys: ”Olenko tarjonnut tarpeeksi taustatietoa, onko sitä liikaa?” jäänee siis lukijan ratkaistavaksi.

Jatkaessani pohdintaa työn onnistumisen kriteereistä, mietin yhtenä mahdollisena sellaisena kysymystä siitä, haluaisinko itse tulla ohjatuksi menetelmillä, jotka sisältävät vanhan suomalaisen uskomusmaailman hyödyntämistä. Vastaan tähän, että kyllä haluaisin – niin kauan kuin ohjauksen yhteydessä esitetyt tiedot ovat oikeellisia. Itselleni sillä, kuinka paljon ohjaaja lopun kaiken soveltaisi vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan liittyvää asiaa tehtävänannossa, ei ole merkitystä, kunhan se tausta, jolla itse myyttiä, tarinaa tai uskomusta esitellään, on kohdallaan. Tällaiseen ”oikeellisuuteen” olen pyrkinyt työssäni. Joskin – kuten olen jo aikaisemmin maininnutkin – esimerkiksi Siikala (2012, 75) toteaa, että kaikissa kulttuureissa elää uskomuksia, riittejä ja käyttäytymistapoja, joihin on kulttuurin muuttuessa kerrostunut erilaisia, keskenään ristiriitaisiakin ajatuksia. Näin ollen käsite *oikeellinen* on vähintäänkin häilyvä.

Mielessäni on koko opinnäytetyön tekemisen ajan ollut käynnissä pohdinta siitä, mitä valitsen mukaan ja mitä jätän pois. Vanha suomalainen tarinaperinne on runsasta. Siihen kuuluu esimerkiksi Kalevala, Kanteletar, kansansadut, kansantarinat, uskomukset, arvoitukset, sanonnat ja loitsut. Kuten olen kohdassa 3.2 todennut: myyttejä, tarinoita ja uskomuksia on monin verroin enemmän kuin käyttämiäni esimerkkejä. Tarjoamalla lyhyen esittelyn siitä, mitä kaikkea vanhaan suomalaiseen uskomusmaailmaan ja siihen liittyvään tarinaperinteeseen kuuluu sekä mihin se soveltuu käytettäväksi, pyrin osaltani innostamaan lukijaa jatkamaan myyttien, tarinoiden ja uskomusten tutkimista.

Cotterellin esittämään mytologiseen suhtautumiseen arkitodellisuuteen sekä jungilaiseen psykologiaan perustuva oma näkemykseni on, etteivät myytit, tarinat ja uskomukset ole vain hauska, pieni lisä ohjaukseen – vaan ne voivat harkinnalla käytettynä aidosti rikastuttaa ihmisen tietoisuutta itsestään tai auttaa häntä ymmärtämään paremmin muita. Lisäksi myyteistä on löydettävissä keinoja käsitellä ja pohtia kysymyksiä, jotka ovat askarruttaneet ihmisiä aikakaudesta ja paikasta riippumatta. Tämän perusteella väitän, että myyttejä, tarinoita ja uskomuksia on erittäin hyödyllistä lähestyä erilaisilla luovilla ja kulttuurilähtöisillä menetelmillä ohjaustyössä.

Lopuksi liitän tähän otteen Kalevalasta. Sen tulkinta – kuten myyttien, tarinoiden ja uskomusten yleensäkin – on viime kädessä lukijan. Tähän ajatukseen sekä näihin sanoihin päätän sekä pohdintani että opinnäytetyöni.

*Kun tulevi Pohjan kansa,
Pimentolan pitkä joukko
päättäni kyselemähän,
sanopa samonneheksi,
minun täältä menneheksi
saman kasken kaattuani,
joka jo on leikattuna!*

(Lönnrot 1998, 345)

LÄHTEET

- Bellingham, D. 1990. Kreikan Mytologia. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Bruun, E. & Christensen, B. 2000. Anis ja Iisoppi. Vanhoja lääkekasveja. Porvoo: WSOY.
- Cotterell, A. 1996. Maailman myytit ja tarut. Juva: WSOY.
- Haavio, M. 1935. Suomalaisen muinaisrunouden maailma. Porvoo: WSOY
- Haavio, M. 1942. Suomalaiset kodinhaltijat. Porvoo: WSOY.
- Hautala, J. 1948. Vanhat merkkipäivät. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapainon Oy.
- Hedberg, J. 1892. Pakanalliset uskonnot. Jyväskylä: K.J. Gummeruksen kustantama.
- Heikkilä, T. 2004. Aurinkolaiva. Lemminkäisen myytti ja Ritvalan kultti. Helsinki: Basam Books Oy.
- Hurre, M. 2001. 9000 vuotta Suomen esihistoriaa. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.
- Hästesko, F.A. 1918. Länsisuomalainen loitsurunous. Jyväskylä: K.J. Gummerus osakeyhtiön kirjapainossa.
- Kajaanin ammattikorkeakoulu. 2013. Aika- ja persoonamuoto. <http://www.kamk.fi/opari/Opinnaytetyopakki/Opinnaytetyoprosessi/SoTeLi/Opinnaytetyoprosessi/Raportointi/Aika--ja-persoonamuoto>. Luettu 3.8.2013.
- Koski, M. 2007. Suomalaisia haltioita ja taruolentoja. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Krohn, K. 2008 (1915). Suomalaisen runojen uskonto. Porvoo-Juva: WS Bookwell Oy.
- Lönnrot, E. 2008 (1880). Suomen kansan muinaisia loitsurunoja. Porvoo-Juva: WS Bookwell Oy.
- Lönnrot, E. 1998. Kalevala. Eepinen runoelma karjalaisten ja suomalaisten muinaisten kansanrunojen pohjalta. Petrozavodsk: Kareliä.

Niemi-Mattila, M. 1998. Ajattomat arkkityypit. Juva: WSOY.

Pelkonen, K. 2004. Itkeekö leijona, jos sitä sattuu oikein kovasti? Kuvaus voimaeläinprojektista starttiluokalla. Teoksessa Sava, I. & Vesanen-Laukkanen, V. (toim.) Taiteeksi tarinoitu oma elämä. Juva: WS Bookwell Oy, 107–118.

Ranta, E. & Ranta, M. 1996. Haltijoitten mailla, maahisten majoissa. Maan, metsän, veden ja vuoren väki. Porvoo: WSOY.

Rikkinen, V. 1931. Vainajainpalvontataikoja. Helsinki: Kirjapaino Tarmo.

Siikala, A-L. 2012. Itämerensuomalaisten mytologia. Hämeenlinna: Kariston kirjapaino Oy.

Sivistyssanakirja. 2003. Juva: WS Bookwell Oy.

Tuovinen, J. 1984. Tietäjistä kuppareihin. Kansanparannuksesta ja parantajista Suomessa. Porvoo: WSOY.

Vahtola, J. 2003. Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

MIKAEL AGRICOLA: HÄMÄLÄISTEN JA KARJALAISTEN EPÄJUMALAT

EPeiumalat monet tesse/
muinen palueltin caucan ia lesse.
Neite cumarsit Hemelaiset/
seke Miehet ette Naiset.
Tapio/ Metzest Pydhyxet soi/
ia Ahti/ wedhest Caloia toi.
Äinemöinen/ wirdhet tacoi/
Rachkoi/ Cuun mustaxi iacoi.
Lieckiö/ Rohot/ iwret ia puudh/
hallitzi/ ia sencaltaiset mwdh.
Ilmarinen/ Rauhan ia ilman tei/
ia Matkamiehet edheswei.
Turisas/ annoi Woiton Sodhast/
Cratti/ murhen piti Tauarast.
Tontu/ Honen menon hallitzi/
quin Piru monda willitzi.
Capeet/ mös heilde Cuun söit/
Caleuanpoiat/ Nijttut ia mwdh löit.
Waan Carialaisten Nämet olit
Epeiumalat/ quin he rucolit.
Rongoteus/ Ruista annoi/
Pellonpecko/ Ohran casuon soi.
Wirancannos/ Cauran caitzi/
mutoin oltin Caurast paitzi.
Egres/ hernet/ Pawudh/ Naurit loi/
Caalit/ Linat ia Hamput edhestoi.
Köndös/ Huchtat ia Pellot teki/
quin heiden Epeuskons näki.
Ja quin Keuekyluö kyluettin/
silloin ukon Malia iootijn.
Sihen haetin ukon wacka/
nin ioopui Pica ette Acka.

Sijtte palio Häpie sielle techtin/
quin seke cwltin ette nechtin.
Quin Rauni Ukon Naini härsky/
ialosti Wkoi Pohiasti pärsky.
Se sis annoi Ilman ia Wdhen Tulon/
Käkri/ se liseis Carian casuon.
Hijsi/ Metzeleist soi woiton/
Wedhen Eme/ wei Calat wercon.
Nyrckes/ Orauat annoi Metzast/
Hittauanin/ toi Ienexet Pensast.
Eikö se Cansa wimmattu ole/
ioca neite wsko ia rucole.
Sihen Piru ia Syndi weti heite/
Ette he cumarsit ia wskoit neite.
Coolludhen hautijn Rooka wietin/
ioissa walitin/ parghutin ia idketin.
Menningeiset mös heiden Wffrins säit/
cosca Lesket hoolit ia nait.
Palueltin mös palio mwta/
Kiuet/ Cannot/ Tädhet ia Cwta.
NIn mös esken Pauin Opin ala/
cumartin iulkisest ia sala.
Epelughuiset Loondocappalet/
Iumalan Sias/ quin Pyhydhet.
Quin oli Tulda/ wette ia mulda/
Oxi ia Puita/ ia Coolutten Luita.
Sola/ Muna/ Rohot/ ia Lihat/
Pidhit HERRAN Paluelus Siat.
Woico iocu ne caiki yleslukia/
ioista se Ioucko itzens tukia.
WAan elken nyt cumarco kenge/
quin Ise/ Poica ia Pyhe/ henge.

(Hurre 2001, 206)

VUODENKIERTOON LIITTYVIÄ VANHAN KANSAN SANONTOJA

Tammikuu

Kun tammikuussa vettä sataa, tulee hyvä vuosi.

Helmikuu

Helmikuun ensimmäinen suojapäivä tietää toukokuun samana päivänä sulaa vettä.

Maaliskuu

Sen verran suvella sadetta kuin on maaliskuulla sumua.

Huhtikuu

Jos huhtikuulla on lämpöiset ilmat, niin tulee pitkä ja kylmä kevät.

Toukokuu

Kun on toukokuu kylmä, niin on kesäkuu lämmin.

Kesäkuu

Lantut istutetaan juhannusaattona. Lantun taimia ei saa istuttaa kyykkysillään vaan kumarassa, etteivät lantut halkea kasvaessaan.

Heinäkuu

Niin monentena päivänä kuin käki viimeisen kerran kukkoo heinäkuussa, niin monentena päivänä tulee lokakuussa ensi lumi.

Elokuu

Lauri heittää kylmän kiven veiteen (Laurin päivä 10.8.)

Syyskuu

Jos syyskuussa lehmän lanta jäätyy, on se marraskuussa sulana.

Lokakuu

Minä päivänä metsä on kuurassa lokakuussa, sinä päivänä toukokuussa vihoittaa lehti.

Marraskuu

Kekriaamuna ei saa nukkua pitkään.; se ennustaa pitkäveiteistä vuotta.

Joulukuu

Joulukuiset hyvät ilmat tietävät maaliskuisia pakkasia.

(Hautala 1948, 2–366)

TAVALLISIMMAT PEIKKOJEN LAINAKSI PYYTÄMÄT TAVARAT

hissuvatkuli	sementtimylly
huilitumpukka	ilmapatja
huishonkelot	laskettelusukset
huiskökkä	lumilauta
hupspukkaimet	sukelluslasit
hönttirömelö	moottorisaha
illintilli	sähkökynä
kaaskakkain	lumikola
kammokurina	särkylääke
kuisruitikka	kirjoituskone
kumppihuppaimet	uimaräpylät
kurttapolari	akkulaturi
kärkkysihveli	rautakanki
kääsräppänä	hehkulamppu
möhkäntöhkä	utarevoide
poiskoikkaimet	alumiinitikkaat (jatkettavat)
puishuivelo	iso vaellusreppu
pärstivaristin	parranajokone
pönninkuikkain	ruuvimeisseli (tavallinen)
pönnintihvain	ruuvimeisseli (ristipäinen)
remuräätykkä	kasetti- tai CD-soitin
rumpspärräin	hiilitabletit, ripulilääke
rämskäturvelo	sulake
kääkänlärvi	laskukone
tirsuvaristin	ruohonleikkuri
uikelopölli	vene
vellinpilaus	kylmälaukku
vetkukuivero	jääkaira
yminkäämijä	hiomalaiikka
örkkikuikero	sähköpora

(Ranta & Ranta 1996, 115)

HIRSHÖMPSÄN VALMISTUSOHJE

Hirshömpsä

(2 kpl)

3 dl vettä
1 dl juoksevaa hunajaa
2 dl puolukkahilloa
1 dl puolukoita
½ dl rusinoita
50 g hiivaa
1 tl suolaa
n. 7 dl ruisjauhoja
n. 7 dl vehnäjäuhoja

1. Lämmitä vesi ja hunaja kädenlämpöiseksi.
Lisää hillo, puolukat ja rusinat.
2. Murena ja sekoita hiiva jauhoihin.
3. Lisää suola ja jauhot. Sekoita ja anna nousta.
4. Vaivaa taikina.
5. Leivo kaksi limppua ja pane ne voideltuihin vuokiin. Anna nousta.
6. Paista uunin alaosassa 175°:ssa noin puoli tuntia.

(Ranta & Ranta 1996, 107)

HALTIJAOLENTOJEN NIMIÄ JA KUVAUKSIA

Veden väki

Ahti, vetten kuningas, pukeutuu useimmiten vesiheinästä kudottuun paitaan ja ruokohousuihin. Lähtiessään rannan suojasta aavalle hän kietoutuu vielä pitkään viittaaan, joka vedessä näyttää erehdyttävästi aaltojen vyöryltä. Juhla-asussaan Ahdilla on musta tukka, joka aaltoilee pitkin selkää, jota peittää vedensininen viitta. Hopeiset simpukankuoret reunustavat liepeitä, kaulaa kiertävät kultaiset kalansuomut ja laskoksissa hohtavat jokisimpukoiden helmet. Ahti on lempeäkatseinen ja leppoisa – paitsi jos hänet onnistuu suututtamaan rikkomalla veden väen rauhaa.

Vellamo, veden emäntä, on kaunis katsella. Polviin asti ulottuvat hiukset lainehtivat kuin kulta hänen vanavedessään. Vaahdonvalkeaa povea peittää vieläkin valkoisempi paita ja kaislakankainen hame aaltoilee emännän keinuvan käynnin ja pohjavirtausten mukana. Vellamolla on lempeä luonne ja hän hoitaa vetistä karjaansa kuin äiti lapsiaan.

Hetteenhaltija on neito, sorea kuin suopursu juhannusyönä. Sinisen hunnun alta ryöppyää niittyvillanvalkoinen tukka, iho on ruskea kuin suoturve ja varsi hento kuin Lapin koivu. Hetteenhaltijat tunnetaan hyväsydämisinä olentoina ja taitavina parantajina.

Näkki, joka tunnetaan myös nimillä *Vetehinen* ja *Vesihäisi*, on vedenalaisen maailman ilkeä olento, joka pyrkii kaiken keinoin houkuttelemaan tai sieppaamaan ihmisiä mukaansa. Näkillä on vedessä käärmeinä suikertelevat mustat suortuvat, mustilla poskilla kiiltelee sileä karva, mustista ikenistä kasvavat pitkät, terävät hampaat ja sormien välistä kuullottavat räpylät.

(Ranta & Ranta 1996, 11–27)

Vuoren väki

Vuoren ukko, vuoren väen valtiass, on vanha ja niin harmaa, että sitä tuskin erottaa kivisestä tuolista, jolla se istuu. Vuoren ukon silmät ovat suljettuihin ja huulet yhteen puristettuina se istuu ääneti vuodesta toiseen.

Peikot ovat karvaisia. Pisin villa peittää peikkojen päätä, selkää ja jalkoja, kun taas kasvot voivat olla lähes karvattomat. Silmät ovat suuret ja ruskeat, nenä leveä ja paksusieraiminen ja suu huomiota herättävän leveä. Korvat ovat suipot ja usein karvaiset.

(Ranta & Ranta 1996, 100–106)

Metsän väki

Tapio, metsän valtiias, kulkee kesät, talvet naavaturkissa ja lierihatussa, joka on joskus punottu havuista, joskus taas harmaasta naavasta huovutettu. Joskus vaatteiden helmoissa hohtavat komeat kultaiset koristeet, toisinaan liepeet ovat koristelemattomat.

Mielikki, metsän emäntä, ei kätke kalleuksiaan, vaan missä hän kulkeekin, siellä hopea helähtelee, raskaat kultakäädyt kimaltavat ja sormukset säihkyvät. Mielikillä on sininen, paksu silkkiviitta, kultainen kangas verhoaa hänen hiuksiaan ja harsonohut pellavahelma pyyhkii Tapiolan permantoa. Metsän emäntä on tarkka ja taloudellinen, mutta ei saita.

Sinipiiat ovat metsän haltijoita. Kuin sinertävä virvatuli tai maan pintaa pyyhkivä tuulenhenkäys ne liikkuvat paikasta toiseen. Sinipiiat ovat leikkisää, nauravaista väkeä.

Hiisi, Hiitolan isäntä, kuten muukin hiiden väki, pukeutuu naavasta ja turpeesta karstattuihin kaapuihin ja eläinten nahkoihin. Hiitolassa ei vaatteita vaivauduta paikkaamaan vaan ne saavat roikkua rääsyinä päällä kunnes putoavat maahan. Hiiden leveiltä, luisevilta olkapäiltä roikkuvat viitanriekaleet pysyvät kasassa parilla luuneulalla, karvainen vatsa pullottaa paljaana ja jalkoihin kietaitut täiset taljankappaleet repsottavat. Hiiden silmissä risteilee tummanpunainen verisuonten verkko, eikä sillä ole lainkaan silmäluomia.

(Ranta & Ranta 1996, 38–54)

Maan väki

Maan väen eli *maahisten* iho on tummempi kuin vaaleaihoisen ihmisen. Niiden hiukset ovat useimmiten pitkät ja mustat ja miespuolisilla maahisilla on huomiota herättävän paksu parta. Ne ovat vähän lyhyempiä kuin normaalipituiset ihmiset.

(Ranta & Ranta 1996, 81)

Ilman väki

Ukko, ilman herra, kietoutuu toisinaan tuliseen turkkiin, toisinaan hän taas kulkee tummissa sadepilvissä salamansininen viitta hulmuten. Ukon vaimoa, *Akkaa*, kutsutaan myös nimellä *Rauni*. Hänen ilmenemismuotonsa luonnossa on pihlaja.

Tuulettaret ovat keskenään hyvinkin erilaisia naispuoleisia tuulten haltijoita. Yksi saattaa olla lempeä kesätuuli ja toinen taas voimakas vihuri.

(Koski 2007, 46–54)

SUOMEN KANSAN MUINAISIA LOITSURUNOJA

Raudan syntysanat

*Tietähän teräksen synty,
Alku rauan arvatahan:
Vesi on vanhin veljeksiä,
Rauta nuorin veljeksiä
Tuli keito keskimmäinen;
Vuorest' on ve'en sikiä,
Tulen synty taivahasta,
Alku rauan ruostehesta.*

*Tuli tuimaksi rupesi
Äreäksi ärtelihe,
Paha poltti paljon maita,
Paljon maita, paljon soita,
Poltti auhtoja ahoja,
Poltti hietakankahia;
Piti piiltä rauta raukan,
Eestä veljensä vihaisen.*

*Missä piili rauta raukka,
Missä piili sekä säilyi
Sinä suurna poutavuonna,
Pahana palokesänä?
Eipä piilnyt rauta raukka
Vyöllä vanhan Väinämöisen,
Kolmijatkossa tupessa,
Ei perän pereäkänä.
Eikä piilnyt rauta raukka
Nuoren neitosen nisissä,
Kasvajaisen kainalossa,
Pitkän pilven rannan päällä,
Tammen latvassa tasaisen,
Ei se rauta siellä piilnyt,
Eikä vielä tuollakana,
Sisällä sinisen uuhen,
Vaskilampahan vatsassa,
Siniporsahan povessa.
Ei piilnyt meressäkänä,
Alla aaltojen syvien,
Sisällä sinisen siian,
Povessa lohen punaisen,
Eikä tarkoin taivosessa,
Päällä kuuen kirjokannen,
Sisässä sinirasian,
Kypärässä kultaisessa.*

*Tuolla silloin rauta piili,
Sekä piili, jotta säilyi,
Kahen kantosen välissä,
Kolmen koivun juuren alla,
Maalla mättähättömällä,
Perin tietämättömällä,
Jossa pyy pesän pitävi,
Kana lapset kasvattavi.*

*Susi nosti suosta mullan,
Karhu kaivoi kankahasta,
Siihen nousi rautaruoste
Ja kasvoi teräskaranko
Suen sorkan nostannasta,
Karhun kantapään tilasta.
Se pajahan vietänehen,
Ahjohon ajettanehen;
Siitä sitten rauta syntyi,
Teräs tietävä tekeysi.*

(Lönnrot 2008, 318–319)

Tulen voittamissa

*Nousi hyinen mies merestä,
Tuli tursas lainehista,
Luultavasti luottavainen,
Jäisin suin, jää-ikenin;
Hyistä kelkkoa vetävi,
Jäärekeä reutoavi,
Lävitse lumisen linnan,
Läpi jäisen linnan portin,
Hyiset kintahat käessä,
Hyinen hattu hartioilla;
Sepä tänne täytynevi
Tuimille tulen jälille,
Tulen suuta sulkemahan,
Panun päätä painamahan.*

(Lönnrot 2008, 103–104)